

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen weten wat bedoeld wordt met het begrip ‘Koude Oorlog’ en kunnen dit verduidelijken met een voorbeeld;
- ❖ De leerlingen kennen de hoofdlijn van de ontwikkeling naar Europese integratie;
- ❖ De leerlingen weten op welke wijze de Nederlandse koloniën zelfstandig geworden zijn.

Aantal lessen 5**Lesonderdelen** *Vertelling*

1. Srebrenica
2. Vallende torens

Leestekst

‘Ik heb geen mens...’

Leerlingenboek

Een multiculturele samenleving
 Welvaart en welzijn
 Politieke partijen
 De Europese Unie
 Hulp in nood

Verwerking**Repetitie****Vertelling 1** **SREBRENICA**

Srebrenica, maandag 10 juli 1995.

Dokter Ilias Pilav recht zijn rug en strijkt met zijn hand over zijn ogen. Nu hij een ogenblik rust neemt, voelt hij pas hoe moe hij is. Urenlang heeft hij zonder ophouden geopereerd en verbonden en nog liggen er vele tientallen gewonden in de gangen op hun beurt te wachten. Ondertussen regent het al dagenlang granaten en raketten op de stad. Terwijl hij neerzakt op een stoel, gaan zijn gedachten de vrije loop. De stad die overvol is met vluchtelingen, wordt omsingeld door de Serviërs. De buitenwijken hebben zij al bezet. Na dit bombardement, dat al vier dagen duurt, zal wel een aanval volgen. En de moslims zijn weerloos. En de Verenigde Naties? Die zien het aan zonder een hand uit te steken. Wat zal er met de gewonden gebeuren? Dokter Pilav laat wanhopig het hoofd in de handen zinken...

Even later voelt hij een hand op zijn schouder. Als hij opkijkt ziet hij Christina Schmitz. Zij is verpleegster en maakt deel uit van het medische team van Artsen Zonder Grenzen, dat al bijna twee jaar in Srebrenica werkt. Ondanks zijn uitputting en zijn zorgen klaart Ilias' gezicht op. Christina is een moedige vrouw. ‘Jij ziet er uit of je het niet meer aankunt, Ilias’, zegt ze vriendelijk. ‘Dat is geen wonder. Ik denk ook dat we het niet

11. De tijd van koning Beatrix

redden. Het is de hoogste tijd om hulp te vragen. Misschien willen de artsen van *Dutchbat* helpen.'

Dutchbat... Het gezicht van Ilias Pilav betreft weer. Sinds het voorjaar beschermt een Nederlandse VN-eenheid de enclave Srebrenica. Zo wordt het gebied rondom de stad aangeduid, waar inmiddels zo'n 40.000 gevluchte moslims zijn samengestroomd. Daarvoor waren het de Canadezen, die bescherming moesten bieden. Dokter Pilav moet eerlijk bekennen dat hij het met hen beter kon vinden dan met de Nederlanders. Die lijken hem geen begrip te hebben voor de moeilijkheden in de enclave en voor de gewoonten van de moslims. Overigens heeft hij met de medische staf van Dutchbat altijd goed kunnen samenwerken. Maar nu de Serviërs op het punt staan Srebrenica aan te vallen, vreest Ilias dat de Nederlanders hen, als het erop aan komt, niet zullen kunnen beschermen. 'Ik weet het niet', zegt hij weifelend. 'Ze zullen niet bij de strijd betrokken willen raken.' 'Het gaat niet om strijd', zegt Christina vastbesloten. 'Het gaat hier om humanitaire hulp. Er staan levens van onschuldigen op het spel. Ik stuur ze een telex!'

Als Ilias Pilav alleen is achtergebleven, wordt zijn aandacht getrokken door een hevig rumoer, dat door de gesprongen ruiten naar binnen dringt. Hij is gewend geraakt aan het gefluit van granaten, het dreunen van explosies en het gegil van gewonden, maar dit is anders. Het is een aanhoudend, verward schreeuwen. Wat is daar aan de hand? Met een paar sprongen is hij buiten. Langs hem dringt een angstige, opgejaagde massa vluchtelingen. In een flits beseft de dokter dat de Serviërs doorgebroken moeten zijn... Aan de overkant van het plein waaraan het ziekenhuis ligt, zoeken moslimstrijders dekking. Maar waar zijn de Serviërs dan? En waar blijven de Nederlanders? Srebrenica is toch door de VN als 'safe haven', als 'veilige wijkplaats' aangewezen? Hoe kan dit dan gebeuren? Het volgende ogenblik slaat de kracht van een explosie hem tegen de grond. Even blijft hij versuft liggen. Om hem heen klinkt gejammer en gekrijs. Het eerste dat hij ziet, is dat hij overdekt is met bloed... Toch voelt hij geen pijn. Als hij overeind krabbelt, ziet hij dat hij omgeven is door doden en verminkten. Wezenloos staart hij naar het verschrikkelijke tafereel...

Hij komt tot zichzelf doordat iemand aan zijn arm schudt. Het anders zo beheerste gezicht van zuster Christina staat verwilderd. 'We moeten de doden en gewonden bergen! Laten we de kelder inrichten als operatiekamer. Bovengronds wordt het te gevaarlijk!' Na een korte stilte gaat ze verder: 'Ik heb antwoord binnen van de basis. Er wordt geen hulp verleend. De artsen krijgen geen toestemming van de overste. Ze sturen wel een vrachtauto om gewonden uit het centrum naar ons hospitaal te brengen. We staan er alleen voor.' Ilias Pilav draait zich om. Wat moet hij antwoorden? Zijn volk wordt uitgemoord en niemand helpt. Met gebogen hoofd gaat hij de trap af naar de kelder.

Dinsdag, 11 juli.

In de afgelopen avond en nacht hebben zich honderden vluchtelingen verzameld rond het hospitaal. Dokter Pilav heeft de nacht doorgebracht in het dichtbij gelegen PTT-gebouw. Daar krijgt hij 's morgens vroeg bezoek van een Nederlandse majoor. 'Vandaag zullen NAVO-bombardementen plaatsvinden op Servische stellingen. Het is van het grootste belang dat alle moslims hier blijven en niet vluchten uit Srebrenica. Heel gemakkelijk kunnen ze getroffen worden. De bombardementen zijn massaal.'

Terug in het hospitaal merkt de dokter dat de sfeer gespannen is. Moslimstrijders hebben zich verschanst. Ze weigeren te vertrekken. Dan weet Ilias nog maar één oplossing. Ze moeten de patiënten naar de basis van Dutchbat brengen. De Nederlanders zullen hen toch de toegang niet weigeren als ze voor de poort staan! Achter het hospitaal

wachten twee oude vrachtauto's. De ernstig gewonden worden erin gedragen. De anderen moeten lopen. Ronkend mengen de wagens zich tussen de opgejaagde menigte. Iedereen wil naar Bravo Company, de basis van Dutchbat. De mensen vluchten in paniek, met huilende kinderen aan de hand. In plastic tassen dragen ze wat bezittingen mee. Boven alles uit klinkt het gedaver van de NAVO-straaljagers die duikvluchten uitvoeren boven Servische stellingen. Of het helpt? Dokter Pilav betwijfelt het, want met grote regelmaat blijven granaten ontploffen in het centrum van Srebrenica. En de Serviërs rukken onweerstaanbaar op. VN-soldaten proberen hen met legerauto's de doortocht te versperren. Het is tevergeefs. De situatie wordt te gevaarlijk. Zij moeten zich terugtrekken.

Rondom de prikkeldraadversperringen van Bravo Company verdringen zich wanhopige vluchtelingen. Het kost de chauffeurs van de vrachtauto's moeite om er doorheen te komen. De hekken van de basis zijn potdicht. Gewapende soldaten staan op wacht. De bevelvoerende officier komt naar het hek toe. 'Het spijt me, maar we kunnen niemand toelaten.' 'Maar we hebben ons hospitaal moeten evacueren. Deze vrachtwagens zijn boordevol ernstig gewonden. Die kunt u niet weigeren. Als u dat toch doet, rijden we dwars door de hekken heen!' De dokter krijgt zijn zin. De gewonden mogen naar binnen. De anderen moeten buiten blijven.

Maar niet voor lang. Als rond de middag de Serviërs het centrum van Srebrenica binnentrekken, storten vrouwen en kinderen zich dol van angst op het oorlogsprikkeldraad. Oorlogsprikkeldraad is heel scherp. Zo scherp als een snoer van scheermesjes... Toch breken de wanhopige vluchtelingen er doorheen. Plotseling is het terrein van Bravo Company vol mensen.

Dan ontploft ook daar een granaat... Te midden van het tumult staat daar dokter Ilias Pilav. Gelegenheid om de gewonden te helpen of de doden te tellen heeft hij niet. Duizenden vluchtelingen overstromen immers het terrein! Plotseling weet hij één ding zeker. Hier blijven heeft geen zin. Veel mannen zijn al naar de heuvels en de bossen gevlucht. Hij zal zich bij hen aansluiten en wachten of er nog meer vluchtelingen weten te ontsnappen uit de ten dode opgeschreven stad. Ze zullen proberen Tuzla te bereiken.

Om twee uur 's middags verlaat dokter Pilav de stad. Op een heuveltop pakt hij zijn verrekijker. Onder hem ligt de brandende en rokende stad. Servische soldaten jagen vrouwen en kinderen op. Mannen worden als vee bijeengedreven. Ontwapende VN-soldaten kijken lijdelijk toe...

Huilend bergt dokter Pilav zijn verrekijker op. Dan draait hij zich om. Tussen de bomen doemen gewapende gestalten op. Ze wenken. Aarzelend volgt hij hen, de heuvel af. Wat hij daar ziet, bezorgt hem een schok van verrassing. Verborgen tussen het groen wachten mannen, vrouwen en kinderen. Het zijn er duizenden. Ilias Pilav haalt diep adem. Zijn taak is niet ten einde. Hij zal proberen deze stakkers veilig in Tuzla te brengen.

Bron

Er is Geschied, handleiding, deel 3.

Gespreksvragen

1. Deze gebeurtenis wordt wel 'een zwarte bladzijde' uit de Nederlandse geschiedenis genoemd. Kun je dit uitleggen?
 - *In 1995 vallen de Serviërs Srebrenica aan. De Nederlanders kunnen de moslims niet beschermen en de Serviërs vallen het veilige gebied binnen. Omdat Dutchbat*

11. De tijd van koning Beatrix

onderdeel is van de VN, mogen ze alleen maar geweld gebruiken om zichzelf te beschermen. Ze hebben daarom ook niet veel wapens, maar in noodgevallen zouden ze luchtsteun van de NAVO krijgen. De NAVO is een samenwerkingsorganisatie tussen allerlei landen die elkaar beschermen in noodgevallen. Nederland heeft wel om de vliegtuigen gevraagd, maar ze kwamen niet.

- *Ongeveer 25.000 moslims slaan op de vlucht, vooral vrouwen, kinderen en ouderen. De mannen proberen via de bergen te vluchten, maar worden toch ingehaald door het Bosnisch-Servische leger. Er vallen veel doden. In Srebrenica worden de overgebleven mannen gescheiden van vrouwen en kinderen. Nederlandse militairen vormen een sluis om hen naar evacuatiebussen te begeleiden. Servische strijders pikken mannen eruit, zogenaamd om te onderzoeken of ze misdaden hadden begaan. Later blijkt dat zij, en andere inwoners van Srebrenica, op gruwelijke wijze zijn vermoord en in massagraven gegooid.*

2. De Heere roept ons op om anderen te helpen, of het nu gaat om onze vrienden of vijanden. We moeten elkaars lasten dragen en elkaar bemoedigen, ook als dat niet altijd makkelijk is.
 - Tip: Zoek met elkaar de volgende teksten op en lees en bespreek ze: *Filippenzen 2:4, Galaten 6:2, Romeinen 12:10, Galaten 6:10, Spreuken 21:13, Spreuken 19:17, Psalm 35:10, Spreuken 28:27.*
3. Hoe breng je dit in de praktijk op bijvoorbeeld het schoolplein, in de straat, onderweg naar school, enz.?

Vertelling 2 **VALLENDE TORENS (11 september 2001)**

In een sierlijke bocht glijdt de ondergrondse trein uit de zwarte tunnel naar het helle licht van het station. Boven de deuren vertellen de bekende letters waar hij zijn vracht naartoe rijdt: WTC: World Trade Centre. Met een welbekend gepiep stopt de metro en staat met een zucht stil. Deuren zoeven open en grote groepen mensen stappen haastig uit.

Lydia heeft zich stevig aan een van de buizen vastgehouden. De metro is erg vol, zo vroeg in de morgen. Ze schuift mee in de zwijgende rijen. Achter zich doet haar moeder hetzelfde, dat weet ze. De drommen haasten zich naar de roltrappen. In eindeloze rijen laat men zich naar boven dragen. Ze kijkt naar beneden, waar haar moeder op de volgende tree omhoog komt. Ze knipoogt. 'Tot vanavond, Lydia.' De stroom mensen waaiert als een spinnenweb naar alle kanten. Een vlugge schouderklop. 'Love you, mum!' Lydia haast zich naar de liften. Mam is al opgeslokt in de menigte kantoormensen. Bij de liften staan geduldig wachtende rijen. Dat is elke dag hetzelfde. Drie maanden werkt ze hier, ze is er aan gewend. De drukte 's morgens, als iedereen zich haast naar de verdieping waar het werk wacht.

'Ha, Lydia, jij bent ook vroeg!' 'Niets vroeger dan jij', lacht Lydia. Karen en Marvin zijn er ook al. Ze wachten op hun beurt. 'Halfnegen beginnen is wel vroeg hoor', zucht Marvin. Karen lacht: 'Eerst werken, boy!' Er komen weer een paar liften naar beneden en de deuren gaan open. Marvin houdt galant een baan vrij voor zijn twee collega's. Vlug glippen Lydia en Karen langs hem heen. Marvin sluit de stoet. In een wip zijn ze op de 38ste verdieping. In de hal praten ze nog even, dan loopt Lydia naar haar bureau. Johnston zit er al en geeft haar een vriendelijk knikje. 'Morning, Lydia.' 'Morning Glenn.' 'Er liggen al wat brieven voor je.' Lydia heeft het gezien. Ze zal eerst de e-mail

bekijken, dan kan ze die meteen beantwoorden. Langzaam vult de ruimte zich; de meeste collega's zitten achter hun bureaus de opdrachten voor die dag door te nemen. De zon komt stralend door de ramen. De lucht is helderblauw en strak Er is geen wolkje te zien.

Lydia tuurt op haar scherm. Welke datum is het? Nine Eleven 2001... Er zijn twaalf e-mails die beantwoord moeten worden. Dat kost een halve morgen, want enkel antwoorden moet Glenn eerst dicteren. Even kijken wat er nog meer ligt. Ineens hoort Lydia een doffe bons. Een machtige trilling vibreert door het gebouw... Een deur vliegt open en klappt tegen de muur... Een stuk plafond valt met een doffe bonk bovenop een computer. En dan is er rook... Zwarte rook... Ze kijken elkaar aan. Lydia ziet het gezicht van Marvin. Zijn mond is een streep en hij kijkt naar het raam. Er vliegen stukken langs het glas. Stukken van wat? Flarden papier vliegen rond... Zwarte rooksierten kringelen er achteraan.. 'We moeten weg hier!' Marvin kijkt wild rond. Zijn stem is hees. Iedereen staat op en staart naar de ramen. Glenn loopt naar één van de hoge ruiten. De anderen volgen. Er is niet veel te zien. Heel ver boven hen trekt een zwarte kolom rook over en maakt de helderblauwe lucht vuil. Er rinkelen een paar telefoons. Lydia kijkt achterom. Is dat haar...? Het lijkt er wel op. Met een sprong is ze weer bij haar stoel en met trillende hand trekt ze de rits open. Haar mobieltje... Wie belt haar? 'Lydia! Ga meteen naar beneden!' Dat is mam... 'Ik sta hier bij het raam... Er is een vliegtuig tegen jullie toren gebotst! Heel hoog! Ga meteen weg! Er is rook! Heel veel zwarte rook!' Lydia begint te beven. 'Maar mam! En u?' 'Hier is niks, Lydia! Alleen bij jullie! Een ongeluk, denk ik! En je weet niet wat er verder gebeurt. Ga nou!!!' De laatste woorden klinken als een schreeuw. Lydia slingert haar schoudertas om haar nek en loopt naar de deur. Ze loopt achter de anderen aan. Er zijn er veel meteen naar de deur gerend... Naar beneden! Enkelen zitten nog achter hun bureau. Alsof ze het niet kunnen geloven. Er rinkelen meer telefoons. Het nieuws dringt door.

Een vliegtuig tegen onze toren! 'Die blijft echt wel staan!' 'Weet je niet! Ik ga naar beneden!' 'Er kan wel brand komen! Kijk! Rook!' 'Ik wacht niet!' 'Naar beneden!' Ze staan bij elkaar in het trappenhuis. Er komt al een hele stoet van boven af. Dan gaan de lichten uit... Spookachtige, witte gezichten kijken elkaar aan. Iemand neemt de leiding. 'Niet naar de liften. Hiernaartoe...! Allemaal in een de rij de trappen af.' Hij houdt de deur naar het trappenhuis open. Gelukkig zijn daar een paar noodlichten gaan branden. 'Opschieten!' 'Hierheen!' 'Waarom niet met de lift?' schreeuwt iemand. 'Die werken niet meer! Veel te gevaarlijk!' zegt dezelfde stem weer. 'Naar de trappen!' 'Ja, naar de trappen!' 'Rustig! Blijf rustig! Om de beurt en vlug doorlopen!'

'Kom, Lydia, geef me een hand!' Dat voelt goed, Marvin trekt haar mee. Ze klossen de trappen af. Hier en daar lichten verfstrepen op. Zwijgend volgen ze de route... naar beneden. Meer deuren vliegen open. Nog meer mensen... 'Hierheen... en rechts houden!' Rechts houden? De trappen zijn vol. Eén dichte drom mensen. Nog een trap... Draaien, een halletje... Nu de volgende trap... En de volgende... Het mobieltje in haar tasje gaat weer. Dat zal mam wel zijn. Die wil weten waar ze is. Maar ze moet lopen. Ze kan nu niet antwoorden. Straks maar... Mam zal dat wel begrijpen... Hoeveel trappen nog? Haar benen beginnen te trillen.

Voor haar ziet ze deinende hoofden. Het wordt hier donker. Hoe komt dat? Is de zon weg? Nee... grote zwarte wolken botsen tegen de ruiten... Rook... overall is rook... Ze ruikt het! De zon lijkt zwart. 'Zakdoek voor je mond!' schreeuwt iemand. Lydia voelt in haar zak, houdt een zakdoek voor haar mond... 'Opschieten!' roept dezelfde stem weer. 'Rustig! Maar doorlopen!' Ja, dat doen ze... doorlopen, tree na tree. Zwijgend,

11. De tijd van koning Beatrix

sommigen hand in hand. Maar zij is de hand van Marvin kwijt. Ze ziet hem niet meer. En waar is Karen? Voor haar wiegelen al die hoofden, ze schokken bij elke stap. Die blonde daar: is dat Karen? Steeds verder naar beneden... Volgende trap... Het ruikt hier zo... Wat is dat? Volgende trap. .. Ze voelt haar benen niet meer. Nog meer mensen komen in de hallen. De rij wordt steeds breder... De trappen voller... Er is niet veel ruimte om te lopen. Maar ze duwen niet. Ze trekken elkaar mee. Ze kan bijna niet meer. Ze struikelt... Maar meteen is er een hand... 'Kom maar. Rustig... We komen er wel...' Wie zegt dat? Ze kent hem niet. Weer een trap... Hoeveel komen er nog? Ze kan niet meer tellen... Lopen... weer een trap... Haar knieën knikken.... 'Rechts houden! Aan de kant!' Waarom? Er komen mannen de trap op rennen. Mannen in pakken met gele strepen. Ze hebben een helm op... Waar gaan ze naartoe? Het lijkt wel of er even een zucht door de rijen gaat. Die mannen! Dat is goed! De rijen knikken en groeten. Er komt hulp! Heel vaag hoort ze sirenes. Nog meer mannen in dikke pakken stormen naar boven. 'Doorlopen!' schreeuwen ze. 'Opschieten!' Nou, dat doen ze al. Weer een trap. Daar is een deur... weer een hal. Een draai.... Weer een trap...

Zijn ze er nog niet? Een koele vlaag buitenlucht strijkt langs haar gezicht. Nog een trap? Nee, een grote hal. Is dit het eind? Is dit de begane grond? Ze zakt neer in een hoekje. Overall zijn mensen. En die rook... Ze moet naar buiten. De telefoon in haar tasje gaat weer. Eerst mam... 'Lydia! Waar ben je?' 'Beneden, mam!' 'Goed, gelukkig! Ga gauw naar huis!' 'En u dan?' 'Er is hier niets aan de hand. Maar jullie gebouw is verschrikkelijk! Allemaal rook. Ik kan het hier zien.' 'Komt er bij u geen brand?' 'Nee hoor, het is ver genoeg hier vandaan. Ga naar huis, Lydia!' 'Ja mam.'

Ze strompelt naar de uitgang. Wat smaakt die rook vies. Ze struikelt... 'Kom hier. Een kraan, maak die zakdoek nat...' Wie zegt dat? Ze hoort water spetteren. Ze krijgt een natte zakdoek terug. Een hand duwt haar naar de deur. Ga naar huis.' De zakdoek helpt! Ja, lekker nat. Als ze buitenkomt, jaagt kolkende zwarte rook tussen de gebouwen door. Ze kijkt op. De toren braakt het zwarte roet in stromen uit. Als een dreigende wolk is al dat zwart voor de zon geschoven. Uit die kolkende zwarte massa steekt nog steeds de zendmast fier omhoog. Dan hoort ze iemand schreeuwen...: 'Daar komt er weer één!' Iedereen kijkt naar boven, met ogen groot van verbazing, vol ongelooft... Dit kan toch niet? Er gromt iets... Lydia kijkt verdwaasd om zich heen. Wat komt er dan? Weer een? Wat dan? Waarom staan ze allemaal naar boven te kijken? De mensen schreeuwen. Sommigen beginnen te rennen. Lydia kijkt ook naar boven. Wat is dat? Een vliegtuig! Dat kan toch niet. .. ? Het vliegt veel te laag... Zien ze dan niet dat Toren 1 is geraakt? Zien ze al die rook niet? Ze komen zo gevaarlijk dichtbij! Veel te dichtbij! Ga terug! Ga terug! Iedereen staat ontzet te kijken. Maar Lydia ziet al die mensen niet. Ze kijkt naar boven. Het vliegtuig lijkt zo klein, zo vlakbij die grote torens. Waarom keert het niet? Straks vliegt het er ook nog tegenaan... Die arme mensen in het vliegtuig. Het moet keren... keren....! Maar het vliegtuig keert niet! Het komt met een razende vaart aanvliegen. Het lijkt een driftige wesp, die dat grote massieve blok voor zich even wil steken.... Het geluid zwelt aan, weerkaatst tussen de gebouwen. Het vliegtuig gromt als een woedend monster en is verdwenen. Er klinkt een daverende klap...

Lydia slaat haar handen voor de ogen. Ze voelt een hevige druk in haar oren. Even is er stilte... dan geschreeuw... loeiende sirenes... en die rook... die verschrikkelijke rook! Ze kijkt verdwaasd om zich heen. Dit kan niet... Een vliegtuig in Toren 2... daar werkt mam... Op de bovenste verdieping in het restaurant. En het was druk, zei ze, want er was een vergadering van honderd man. En achter al die andere ramen waren mensen

aan het werk. Achter hun bureau, net als zij een poosje geleden. Maar mam is op de bovenste verdieping, die kan nog wel naar beneden komen. En die anderen ook.

Een oorverdovende explosie doet de lucht trillen... gaat over alle gebouwen heen, over alle mensen... Lydia ziet een grote vuurbal uit de toren springen... Een felle gloed verschijnt onder de zwarte rookkolom; spitse vlammen schieten naar alle kanten en het gebouw begint een dikke, grijze aswolk uit te braken. Ze voelt wat... Er vliegt wat door de lucht... Er valt wat op haar arm... op haar hoofd. Mensen duiken weg, rennen naar alle kanten. Weg! Er botsen er een paar tegen haar aan. Zij staat er nog... Iemand trekt haar mee, ze duiken in een portiek. Ze kijken... De toren lijkt vuur te spuwen, als een dolle draak. Lydia voelt met trillende handen in haar tasje. Haar mobieltje. Ze moet mam bellen... Maar het mobieltje rinkelt al. 'Mam!' 'Lydia! Er is vuur hier! Het komt naar boven!' 'Gauw mam! Kom naar beneden!' 'Ik kan niet, Lydia! Er is geen lift meer!' 'De trappen mam! Heb ik ook gedaan!' 'Daar is allemaal rook... er is geen trap meer, Lydia!' 'Mam! Ga nou!' 'Ze schreeuwt. 'Ik kan niet, Lydia... Er is overal rook en vuur. .. Het komt van beneden, we kunnen er niet uit!' 'Mam, kom! U moet eruit!' 'Ik ga kijken, Lydia. .. Ik bel zo terug...'

Stilte...

Op de stoep voor haar komen nog meer stukken neer. Lydia kijkt naar boven. Stukken papier warrelen als weerloze, geschoten vogels treurig naar beneden. De loeiende, gloeiende massa lijkt nog groter en gromt en rommelt. De dikke, grijzige wolken, die zich naar buiten persen strooien alles ver voor zich uit. De inhoud van de toren barst met woedend geweld naar buiten. Een stuk papier raakt haar gezicht, een stuk metaal klapt tegen haar benen. Haar kleren worden grijs. Ze wrijft over haar gezicht. Wat voelt alles korrelig.

'Hé, juffie!' Wie is dat? 'Wegwezen hier!' Een grijs gezicht onder een glimmende helm... Een dik pak met gele strepen... een rubberen hand, die haar beetpakt... 'Veel te gevaarlijk... Moet je een balk op je hoofd hebben?' 'Mijn moeder!' Lydia wijst... 'Is ze in die toren?' 'Ja... ik moet wachten...' 'Kom mee. Ga daar achter die bank staan...' Ze loopt mee. Achter de bank staan meer mensen, dicht tegen de muur. Ze gaat bij de hoek staan. Ze wil de toren zien, want daar is mam. Haar mobieltje gaat. 'Mam?' 'Lydia...' Er klinkt een snik. 'We kunnen er niet uit...' Het is even stil... 'O, er gaan er een paar naar de ramen.. , o... verschrikkelijk... maar dat kan niet... Lydia... we kunnen er niet uit... echt niet...' 'Mam! Mam! U moet! U moet!' 'Lydia, luister.. . ga naar huis...' 'Nee! U moet komen!' 'Ik kan er niet uit, Lydia... Ga naar huis... en als je ooit nog eens ziet... Lydia... ik hou van hem... Lydia... je bent een schat... ik... o...nee...' Stilte... Lydia kijkt naar haar mobieltje. Waarom heeft mam afgebroken? Driftig toetst ze het nummer van haar moeder in. Ze hoort niets!

'Er springen mensen naar beneden!' Wie roepen dat? Van wie zijn die schorre stemmen? Mensen naar beneden? Nee toch? Lydia schudt haar hoofd. 'Nog één! O, daar springen er nog een paar...' 'O God, help ze... nou vergaat de wereld...' Ze toetst weer het nummer in... Mam is misschien wel op de trappen... net als zij. En dan kun je niet bellen... Zie je wel, ze hoort niets. Ze zal moeten wachten, Het lijkt mistig te worden. De mensen worden zo vaag in die vuile, gelige gloed.

Er zijn schimmen die rennen... maar zij moet wachten... want mam is daarboven... achter die kolkende, grauwe rookwolken met die vurige slangen. Het is net een draak die spuwt en duwt en vreet en... Gelukkig, er komen nog steeds mensen uit de deuren... Ze ziet grauwe figuren zonder gezicht, die alle kanten oprennen... Er lopen ook veel mannen in uniform... Van de politie en de brandweer... Zie je wel... iedereen komt helpen... Mam zal zo ook wel komen... Zij is er toch ook uitgekomen? Uit Toren I komen

11. De tijd van koning Beatrix

nog steeds grote rookwolken die ver uitwaaiëren en door de wind worden meegenomen. De dikke vuurballen rond Toren 2 botsen er tegenaan en verjagen met nijldige vuurflitsen de zwarte massa; ver voor zich uit, over de stad, over de rivier... Zij moet ook wegllopen. Iedereen loopt weg. Ze ziet schimmen, bedekt met as en roet, sommigen waggelen, anderen helpen elkaar. Ze ziet het allemaal. Maar zij kan niet weg. Daarboven is mam, boven die grote, brakende, brullende vuurzee. Ze moet wachten... op mam...

In de grijze damp knipperen doffe gele en blauwe lampen. Mannen in pakken stormen Toren 2 in! Zie je wel... Ze gaan de mensen eruit halen, die er nog zijn... Nu zal mam ook wel komen... Ineens wordt de vuurbal groter... Er klinkt een donker gerommel... gegil... geroep... Grijze schimmen rennen... rennen... Een zwarte figuur komt om de hoek. Hij heeft gele strepen op zijn pak. Er is ineens een hand die haar meetrekt. Een hand in een dikke, leren handschoen. Er komt een onmetelijk grote, kokende wolk naar beneden, die komt naar hen toe. Ze moet rennen... met die man in het pak met de gele strepen. Hij trekt haar mee. Maar die wolk is zo snel... Het is een brullend zwart monster dat alles bedekt... Het haalt haar in... Ze moet lopen, maar dat zwarte is nu om haar heen... Het omhult haar... Er bonkt wat op haar hoofd... er schaaft iets langs haar been... ze moet hoesten...

De man in het pak duwt wat tegen haar mond, maar hij blijft doorlopen... Hij blijft trekken... En ze rent... over stukken puin, over balken, glas knispert... Overal rennen zwarte figuren... er is overal geschreeuw... Ze kan niet meer... en toch moet ze rennen... Maar ze wil niet, ze moet daar wachten op mam... Ze struikelt over iets. Ze voelt een ruk aan haar arme.. Verder... maar weer struikelt ze... Wat ligt er toch allemaal op straat? Er is geen licht. Waar is de zon? Ze moet kokhalzen... ze moet stoppen... Maar die man trekt... onverbiddelijk.. Nee, ze kan niet meer. Dan hoort ze niets meer.

Bron

A. Vogelaar-van Amersfoort, *Vallende torens*, Barneveld: Gebr. Koster 2008 , pag. 29-41.

Gespreksvragen

1. John Blanchard schrijft in zijn boekje *Waar was God op 11 september* het volgende: 'Toen iemand mij vroeg waar God was toen religieuze fanatici in Amerika 3000 mensen vermoordden, antwoordde ik: 'Op precies dezelfde plek als toen religieuze fanatici Zijn Zoon, Jezus Christus doodden, Hij was de situatie volledig meester. Dat is de heldere leer van de Schrift. Degenen die Jezus' kruisiging beraamden waren onrechtvaardigen, maar Zijn dood was overeenkomstig de bepaalde raad en voorkennis van God (Hand. 2:23).'
Kun je dit antwoord uitleggen?

Leestekst

'IK HEB GEEN MENS...'

Rotterdam, het Weena.

Scherp staan de torenhoge kantoorgebouwen in het hart van Rotterdam afgetekend tegen de heldere hemel. De zon probeert de koude voorjaarslucht te verwarmen. Tussen de gebouwen doorjaagt een gure wind. Huiverend trekt John zich verder terug in zijn portiek. Hij trekt zijn deken dicht om zich heen. Zo, met zijn benen opgetrokken en de tassen met zijn bezittingen tegen zich aan, lijkt het of hij nog wat warmte krijgt. Klappertandend kijkt hij naar de drukte die aan hem voorbij raast. Ach, hij weet wel

dat het rillen niet alleen door de kou komt. Het is zijn verslaving. Zijn lichaam heeft behoefte aan heroffie. Wel, hier zit hij rustig. Niemand zal hem storen. Gejaagd voelt hij in de zakken van zijn versleten jas naar zijn spuit. Steunend drukt hij even later de naald in zijn arm. Hij merkt hoe zijn lichaam de heroïne opneemt. Een gevoel van bevrijding komt over hem. Zijn gedachten vervagen...

Hoe lang heeft hij hier gelegen?

Versuft kijkt John om zich heen. De zon is achter de gebouwen verdwenen. Het is nog kouder geworden. Plotseling valt zijn ronddwalende blik op twee kerels. Met de handen in hun zakken staan ze voor hem. John probeert scherper te zien.

'Hé jongen, ben je wakker?' De mannen zijn bij hem neergehurkt. Wil je wat drinken van ons?'

John brabbelt wat. Drinken, ja... Hij heeft dorst. Toch komt er een vage onrust in hem op als de mannen zijn armen beetpakken en hem omhoog proberen te hijsen.

Wat is er?' mompelt hij. Kracht om zich te verzetten heeft hij niet.

'Rustig maar...' sust een van de mannen. 'Je wou toch wat drinken?'

Ondertussen gaat zijn hand tastend langs Johns kleren. De andere kerel probeert Johns jas open te knopen...

De onrust in John is plotseling heel sterk. Die kerels willen me beroven, dringt het tot zijn benevelde brein door. Hij kreunt luid.

'Stil, stil!' zegt de kerel. 'Kom, ga maar met ons mee...' Ondertussen gaan ze door met zoeken.

Een felle angst laait op in John. Die angst geeft hem reuzenkrachten. Met een luide schreeuw rukt hij zich los uit de handen van zijn belagers en rent het trottoir over, de rijbaan op. Luid getoeter, remmen gieren... Dan is John de weg al over. Uitgeput zakt hij in elkaar.

In de vallende schemering sjokt hij even later door de stiller wordende straten. Zijn gedachten draaien eerst maar om één ding. Hij is alles kwijt. Veel was het niet. Een paar tassen, dat was alles. Maar toch... Wat moet hij nu beginnen? Langzamerhand worden zijn gedachten helderder. Terwijl hij doelloos doorloopt, begint hij te overwegen hoe het zo ver met hem heeft kunnen komen.

Ach, eigenlijk is zijn leven een aaneenschakeling van mislukkingen en ellende geweest. Zeker nadat zijn moeder stierf. Aan zijn vader wil hij liever niet denken, maar zijn moeder... Hoe graag zou hij de stem weer horen, die hem de geschiedenissen uit de Bijbel vertelde.

Waarom komt nu plotseling die ene geschiedenis zo sterk in hem boven? Over die man die zoveel jaren ziek was... Hij kon niet lopen... Ja, ja, en niemand hielp hem! Dat is het! Die man had ook niemand!

'Ik heb geen mens... om me te helpen.' mompelt hij voor zich uit. 'Ik heb geen mens..'

Helemaal alleen staat hij op de wereld. Net als die zieke man. Hoewel... die werd opgezocht door Jezus! Dat werd zijn geluk. John zucht. Het is maar de vraag of Jezus hem, John, zou willen helpen. Een verslaafde...

Aan de andere kant... hij heeft geen keus. Zo kan hij niet doorgaan. John begint sneller te lopen.

Aan de 's-Gravendijkwal is het rustig geworden. Na de uitbundige verlichting in de binnenstad is het hier donker. Zoekend gaat John langs de huizen. Waar was het ook weer? Zijn onzekerheid wordt groter. Als hij het adres vindt, zal er dan hulp voor hem zijn?

11. De tijd van koning Beatrix

'Ik heb geen mens,' zegt hij, als om zichzelf aan te sporen. Plotseling blijft hij staan. Aan de overkant, op de hoek, staat een groot huis. Aan de uitstekende erker is een groot bord bevestigd.

'Ontmoeting, leest John.

Even wacht hij nog. Dan neemt hij een besluit en steekt de straat over.

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 3.

Achtergrond- Informatie *EEN MULTICULTURELE SAMENLEVING*

1. Koningin Beatrix

Beatrix Wilhelmina Armgard van Oranje-Nassau werd op 30 april 1980 Koningin der Nederlanden.

Zij werd op 31 januari 1938 geboren als oudste dochter van koningin Juliana en prins Bernhard. In 1940 vluchtte zij met de andere leden van de koninklijke familie naar Groot-Brittannië. Ook verbleef ze met haar moeder en zus Irene enkele jaren in Canada.

In 1945 keerden de Oranjes uit ballingschap terug. Beatrix volgde middelbaar onderwijs op het Baarns Lyceum. Daarna studeerde ze rechten in Leiden. Ze voltooide haar studie in 1961. Op 31 januari 1956 werd ze achttien jaar en vanaf dat moment mocht ze de troon bestijgen wanneer haar moeder troonsafstand zou doen. Op 1 mei 1965 werd ze heimelijk gefotografeerd met een tot dan onbekende man die Claus von Amberg bleek te heten. De relatie kwam in een stroomversnelling en op 28 juni 1965 werd de verloving bekend gemaakt. Claus kreeg de titel jonkheer.

Veel Nederlanders waren hevig teleurgesteld over de keuze van de troonopvolgster voor een Duitse man en dan nog wel een die in de Wehrmacht had gediend. Twintig jaar na 1945 waren de wonden nog te vers om zich daar snel over heen te zetten.

Toen in september 1965 bekend werd dat het huwelijk in Amsterdam zou plaatsvinden, werd het verzet groter. De weerstand was zo groot dat prinses Beatrix voorstelde in Baarn te trouwen. Het kabinet-Cals wilde echter van geen wijken weten.

Op de dag zelf, 10 maart 1966, bleek inderdaad lang niet iedereen gelukkig met het huwelijk. Tijdens de tocht door de hoofdstad klonk regelmatig de kreet 'Claus' raus'. Op rellen beluste jongeren, de zogenoemde provo's, lieten tijdens de rijtoer van het stadhuis naar de Westerkerk rookbommen ontploffen. De rookwolken onttrokken de gouden koets aan het zicht. Jaren later nog zei prins Claus dat 11 maart veel mooier was dan de dag ervoor.

Op 27 april 1967 bracht Beatrix een zoon ter wereld, prins Willem-Alexander. Hij was de eerste mannelijke troonopvolger in 116 jaar. In 1968 en 1969 werden Johan Friso en Constantijn geboren. In de jaren na hun huwelijk ondernamen Beatrix en Claus vele reizen waaronder een controversiële reis naar de Sovjet-Unie.

Op 30 april 1980 deed koningin Juliana afstand van de troon en werd prinses Beatrix ingehuldigd als koningin.

2. De inhuldiging

De Amsterdamse kraakbeweging greep de inhuldiging van koningin Beatrix, op 30 april 1980, aan om actie te voeren voor een betere huisvestingspolitiek. Het motto was

'geen woning, geen kroning'. Op deze dag werden overal in Amsterdam woningen gekraakt.

De protesten gingen verder dan het kraken van huizen. De 'autonomen' besloten onafhankelijk van de krakers actie te voeren. De autonomen lieten door middel van demonstraties hun afkeer van de monarchie en van de kloof tussen rijk en arm blijken.

In de weken voor de inhuldiging werden veel opruiende affiches verspreid. De politie verrichtte arrestaties, waardoor de demonstranten nog meer opgehitst raakten. Ze beraamden zelfs het plan de Nieuwe Kerk binnen te trekken om de inhuldiging te verstoren. Affiches riepen op het feest niet ongestoord voorbij te laten gaan. Iedereen die zijn onvrede wilde uiten kwam op 30 april 1980 naar Amsterdam.

Het was die dag al vroeg onrustig in Amsterdam. Onder gejoel en geschreeuw verschenen de oude en de nieuwe koningin rond 11 uur op het balkon van het Paleis op de Dam. Prinses Juliana maande tevergeefs de menigte tot stilte. Zij en haar dochter hielden, overstemd door een kakofonie van geluid, hun toespraken die alleen voor de radio- en televisiemicrofoons verstaanbaar waren.

De weerbarstigheid van de menigte was nog maar een voorproefje op de gebeurtenissen van de middag. Tijdens de inhuldigingsplechtigheid drong het rumoer van een stad die steeds meer de aanblik vertoonde van een revolutie door tot de aanwezigen in de Nieuwe Kerk. Sirenegeloei en geronk van helikopters zwollen aan. Het zag er op een gegeven moment naar uit dat de reischoppers zouden oprukken naar de Dam en mogelijk de kerk binnenstormen waar de nieuwe koningin aan haar inhuldigingsrede was begonnen.

De rellen zorgden ervoor dat het programma werd aangepast. Koningin Beatrix en prins Claus presenteerden zich na de plechtigheid in de Nieuwe Kerk niet op het paleisbalkon. Aan een rijtoer door de stad viel helemaal niet te denken. Het was 's avonds al moeilijk genoeg om alle hoge gasten van het paleis naar vier rondvaartboten op het IJ te brengen waar het slotfeest werd gehouden.

3. Prins Claus

'Ik ben mij ervan bewust dat ik als zeer serieus, als zeer saai overkom. Daarmee moet je leven.' Zo schetste prins Claus zichzelf tijdens een interview ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag. In al zijn bescheidenheid vergat de prins dat hij om zijn serieus en integer optreden juist zeer werd gewaardeerd. Prins Claus heeft in Nederland respect weten af te dwingen. Dat mag een prestatie worden genoemd, want het werd hem niet gemakkelijk gemaakt. De gebeurtenissen die hoogtepunten in zijn leven hadden moeten zijn, waren dat allerminst. Bij zijn verloving met kroonprinses Beatrix zagen nogal wat Nederlanders hem liever gaan dan komen. Het anti-Duitse sentiment was nog allerminst verdwenen toen Claus in 1966 met Beatrix in het huwelijk trad. Rookbommetjes en rellen vergalden de trouwdag. Ook de derde belangrijke gebeurtenis waarbij Claus nadrukkelijk betrokken was, de inhuldiging van koningin Beatrix, ont aardde in massale vechtpartijen tussen politie en krakers. Toch was er een belangrijk verschil tussen de gebeurtenissen in 1980 en die van 1965 en 1966. Bij de inhuldigingsplechtigheid ging het, anders dan bij de verloving en het huwelijk, niet om de persoon Claus von Amsberg. Prins Claus was er inmiddels in geslaagd het onvoorwaardelijke vertrouwen van het Nederlandse volk te winnen.

Hij deed dat onder meer door verrassend vlug de Nederlandse taal onder de knie te krijgen. Het Nederlands van prins Claus was al spoedig beter dan dat van zijn schoonvader prins Bernhard. Ook verdiepte hij zich grondig en nauwgezet in de problemen van zijn nieuwe vaderland. Zijn opleiding als diplomaat kwam hem daarbij ongetwijfeld van pas. Daar kwam bij dat hij in zijn jeugd al had geleerd wat er allemaal in de wereld te koop was. In zijn jeugd woonde hij jarenlang in Afrika. Hij raakte verliefd op het

11. De tijd van koning Beatrix

continent, een liefde die hij nooit zou kwijtraken. De interesse van prins Claus voor ontwikkelingssamenwerking hing ten nauwste samen met de ervaringen uit zijn jeugd. Een ander onderwerp waarin hij zich diepgaand verdiepte was de milieuproblematiek. De ontwikkelingen in de wereld stemden Claus somber. Dat hij van nature zwaarmoedig was, bleek kort nadat koningin Beatrix de troon bestegen had. De prins werd in 1982 wegens 'klachten van depressieve aard' opgenomen in een psychiatrische kliniek. Na een rustjaar leken de problemen onder controle, maar in 1991 ging het opnieuw mis. Daarna was prins Claus nooit meer de oude.

Desondanks probeerde hij zijn taken als prins-gemaal nauwgezet te vervullen. Maar hij bleek niet in staat om emotioneel voldoende afstand te bewaren. Dat maakte hem tot een zorgelijke prins. Toch was hij een boeiende gesprekspartner, met het nodige gevoel voor humor. Hij was bovendien een toegewijd en liefhebbend vader voor zijn drie zoons.

4. De multiculturele samenleving

Net als veel andere Europese landen is Nederland sinds de jaren zestig ten gevolge van internationale migratie in versneld tempo een multiculturele samenleving geworden. Deze migratie verliep (en verloopt) volgens een grillig patroon en is moeilijk te voorspellen. Toch kunnen enkele grote lijnen worden onderscheiden. Zo weerspiegelen zich in de internationale migratie naar ons land ons koloniale verleden (Nederlands-Indië, Suriname, Nederlandse Antillen, Aruba), de krapte op de arbeidsmarkt in de jaren '60 (arbeidsmigratie), de eigen dynamiek van de migratie (gezinsherenigende en gezinsvormende migratie) en de onstabiele internationale politieke en economische situatie (vluchtelingen, asielzoekers, illegale migranten). De emigratie vanuit Nederland is, in tegenstelling tot de immigratie, relatief stabiel.

De grilligheid van de migratiestromen blijkt ook uit de cijfers. In het begin van de jaren negentig kwamen er jaarlijks bijna 120.000 migranten naar Nederland, maar in 1994 en 1995 daalde dit aantal tot onder de 100.000 om in 1996 weer tot 109.000 te stijgen. De tijdelijke daling in het aantal migranten hield waarschijnlijk verband met de aanscherping van de toelatingseisen (onder andere voor gezinsmigratie en voor asielzoekers, maar ook om schijnhuwelijken te vermijden). De stijging heeft althans ten dele een beleidsoorzaak, te weten het wegwerken van de achterstanden bij asielverzoeken. Ook werkt de gunstige economische ontwikkeling in Nederland immigratie in de hand. Verder kan het zijn dat migranten hun komst naar Nederland ten tijde van de aanscherping van het beleid hebben uitgesteld. Het zou niet voor het eerst zijn dat de werking van een maatregel na verloop van tijd verminderde.

Kenmerkend voor het overheidsbeleid was dat het grotendeels 'volgend' beleid is, dat wil zeggen dat er wordt gereageerd op ontwikkelingen die plaatsvinden. Van 'sturend' beleid dat de migratiestromen poogt te beïnvloeden was, met uitzondering van het wervingsbeleid in de jaren zestig, niet of nauwelijks sprake geweest, hetgeen niet verwonderlijk is gezien de aard van de migratie. Het beleid was enerzijds gericht op de toelating van vreemdelingen en anderzijds op de integratie van reeds toegelaten migranten.

De Vreemdelingenwet was gebaseerd op het principe van beperkte toelating. Criteria voor toelating werden vooral sinds de jaren zeventig geleidelijk aan steeds strikter en werden in de wet duidelijk omschreven. Met name economische migratie werd afgeremd. Het naleven van de regels verliep doorgaans moeizaam en kon niet voorkomen dat een aantal illegale migranten zich min of meer blijvend in ons land heeft gevestigd.

Toegelaten migranten vielen onder het integratiebeleid minderheden. Dit beleid concentreerde zich op vermindering van de achterstandssituatie van minderheidsgroepen in de Nederlandse samenleving voor wat betreft de positie van nieuwkomers dan wel van personen uit andere culturen die al langer in Nederland verblijven. Binnen het integratiebeleid minderheden vormde het inburgeringsbeleid een eerste stap in de richting van integratie van nieuwkomers in de Nederlandse samenleving.

Wat we ons precies moeten voorstellen bij onze multiculturele samenleving is moeilijk te beschrijven. Zo worden begrippen als allochtoon, vreemdeling, etnische of culturele minderheid, buitenlander en niet-Nederlander door elkaar gebruikt maar hebben alle een eigen betekenis en klank. In een recente allochtonen-prognose hanteert het Centraal Bureau voor Statistiek onder meer de zogenoemde 'beperkte' definitie: de eerste generatie allochtonen wordt gevormd door personen die in het buitenland zijn geboren en van wie minstens een ouder in het buitenland is geboren. De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en van wie beide ouders in het buitenland zijn geboren.

5. Asielzoekers

In 1949 erkende Nederland haar voormalige kolonie Nederlands-Indië als een onafhankelijk land. Er kwamen vervolgens 300.000 Indonesiërs naar Nederland. In de jaren '60 had Nederland een tekort aan arbeiders en kwamen ook Italianen, Spanjaarden, Turken en Marokkanen naar het land om te werken. Op 28 juli 1951 ondertekende Nederland daarom samen met meer dan honderd andere landen het Internationaal Verdrag betreffende de Status van Vluchtelingen. Dit verdrag werd opgesteld tijdens een door de VN opgezette conventie in Genève. In het verdrag werd vastgesteld of iemand wel of niet gedefinieerd kon worden als een vluchteling en dat elk land vervolgens verplicht was asiel te verlenen aan een dergelijk persoon.

Aanvankelijk werden asielzoekers opgevangen door vrijwillige organisaties. In 1979 werden deze organisaties door de Nederlandse overheid samengevoegd tot de Landelijke vereniging Vluchtelingenwerk Nederland. In 1987 trad de Regeling Opvang Asielzoekers in werking, waarin besloten werd aparte asielzoekerscentra op te richten waar de vluchtelingen in terecht konden. Deze centra vallen sinds 1994 onder het bestuur van het Centraal Orgaan opvang asielzoekers. Sinds 2002 zijn er strengere regels voor het verkrijgen van permanent asiel.

WELVAART EN WELZIJN

1. Krakers

Voor veel krakers waren de jaren zestig en zeventig, het tijdperk van het linkse idealisme, definitief voorbij. De praatcultuur werd langzaam maar zeker ingeruild voor directe actie. Slechts een enkele hippie haalde het nog in zijn hoofd om voor te stellen via parlementaire weg invloed uit te oefenen, zoals provo's en kabouters indertijd probeerden door aan de gemeenteraadsverkiezingen mee te doen. De krakers hadden genoeg van de ideologieën en het dogmatische gedachtegoed van het politieke verzet uit de jaren zestig en zeventig. Ondanks de breuk met de democratische principes was de invloed van de kraakbeweging op het openbare leven van Amsterdam groot. Maar er waren nog meer verschillen met de provo's en de kabouters. Niet alleen vielen deze voorlopers van de kraakbeweging getalsmatig in het niet bij de vele duizenden

11. De tijd van koning Beatrix

jongeren die zich voor korte of langere tijd kraker genoemd hebben, ook werd anders dan in de jaren zestig en zeventig daadwerkelijk verzet geboden. Vanaf het begin werd de kraakbeweging op sleeptouw genomen door een kleine groep ervaren actievoerders, die hun sporen al verdiend hadden bij de provo's en de kabouters.

Naast het afscheid van de parlementaire democratie was het openlijke gebruik van geweld dus het aspect dat de kraakbeweging in de loop der jaren karakteriseerde. De krakers ontdekten de onvoorziene kracht van alleen al de dreiging met geweld. Gebruik van of dreiging met geweld legde de kraakbeweging in het begin van de jaren tachtig geen windeieren. Of het nu de politiek, de justitie en politie of de huiseigenaren betrof, de prijs voor ontruiming was vaak te hoog wanneer krakers zich iedere keer weer met hand en tand verdedigden. Vele kraakpanden, waaronder die aan de Vondelstraat en die van de Grootte Keijser, zijn uiteindelijk nooit ontruimd, maar aangekocht door de gemeente.

Misschien nog wel belangrijker was dat duizenden jongeren zich door deze overwinningen voelden aangetrokken tot het kraken. In zekere zin kwamen ze in een gespreid bedje terecht. De strijd was grotendeels gestreden: de kraakpanden werden jarenlang door de autoriteiten met rust gelaten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat nieuwe generaties krakers andere accenten gingen leggen. Voor het gros van de krakers was de politieke strijd niet langer de belangrijkste activiteit binnen de beweging. Men wierp zich op de veroverde ruimtes om die naar eigen inzicht en creativiteit in te richten. Hierdoor kon een 'kraakrijk' tot bloei komen waarvan tot op de dag van vandaag de sporen in Amsterdam zichtbaar zijn. Er ontstond een dicht vertakt netwerk van kraakcafés, radio- en tv-stations, restaurants, kleine bedrijfjes, winkeltjes, discotheken, galleries, theaters en ateliers.

Het was een ontwikkeling die door de krakers die meer uit het politieke hout waren gesneden, met argwaan werd bekeken. Was dit het nu waar hun revolutionair elan toe leidde? Voor hen was de bereidheid tot confrontatie gekoppeld aan het gebruik van en de dreiging met geweld uitgangspunt van de kraakbeweging. Zonder geweld immers had de kraakbeweging nooit een voet aan de grond gekregen en zou de hele infrastructuur nooit tot bloei gekomen zijn.

Naarmate de tijd verstreek, werd echter het net rond de kraakbeweging steeds strakker aangetrokken. Aan de ene kant werden de tegenmaatregelen van de overheid steeds effectiever, aan de andere kant nam diezelfde overheid de krakers het heft uit handen door daadwerkelijk voor jongerenhuisvesting te zorgen. Wat dat betreft was het doel bereikt. Maar in tegenstelling tot de provobeweging was de kraakbeweging niet bij machte zichzelf officieel op te heffen. Want zelfs in haar nadagen, in de tweede helft van de jaren tachtig, waren er nog tientallen kraakpanden in Amsterdam. Zoals het wel vaker gaat bij groepen die in het nauw komen en geïsoleerd raken binnen de samenleving, werden ook binnen de kraakbeweging de onderlinge banden stevig aangehaald. En natuurlijk allereerst door degenen die hun voortrekkersrol binnen de beweging dreigden te verliezen.

In 1987 gaf de Politieke Vleugel van de Kraakbeweging een verklaring uit waarin de volgende zinsnede voorkwam: 'Een nieuwe kraakbeweging, daar werken we aan. Maar dan wel nadat de oude is afgebroken. Je kan ons helpen, dan gaat het sneller. Je kan ons tegenwerken, dan gaat het bloediger.' Een weinig aantrekkelijk perspectief, vooral voor een nieuwe generatie krakers voor wie de compromisloze politieke strijd niet boven aan de agenda stond. Maar wat menig kraker nog het meest versteld deed staan was dat wat zich aanvankelijk liet aanzien als een misplaatste provocatie daadwerkelijk in praktijk werd gebracht.

Achteraf gezien was het maar een kleine stap om een methode die gebaseerd was op geweld jegens de buitenwereld ook op tegenstanders binnen de eigen gelederen te gaan toepassen. Het heeft uiteindelijk nog tot 1988 geduurd voor de rust terugkeerde. Toen werd de harde kern van de kraakbeweging onttroond.

De geschiedenis van de kraakbeweging laat aan de ene kant zien dat gewelddadig verzet, mits massaal en defensief, in onze huidige gepacificeerde en parlementaire democratie een machtig wapen is.

2. Drugsproblematiek

Het woord 'drugs' is pas sinds het einde van de jaren '60 in de Nederlandse taal een gangbaar begrip geworden. Daarvoor werden de stoffen die onder de Opiumwet vielen aangeduid als verdovende middelen of narcotica.

Dat drugsgebruik met alle mogelijke middelen bestreden moet worden, is sinds begin twintigste eeuw het leidende uitgangspunt van vrijwel alle overheden. De laatste decennia worden daar vraagtekens bij gezet, door wisselende coalities van wetenschappers, politici, bestuurders, zorgverleners en gebruikers. Vooral over de mogelijke legalisering van softdrugs worden al jarenlang felle discussies gevoerd. De argumenten die voor- en tegenstanders daarbij gebruiken, zijn steeds dezelfde.

Voorstanders beweren dat wanneer drugs illegaal zijn, de overheid geen goed toezicht kan houden op bijvoorbeeld de kwaliteit van de middelen. Vanuit die gedachte gezien is de volksgezondheid juist niet gebaat bij een verbod op drugs. Op een legale markt, waar zowel de productie als de verkoop aan strikte overheidsregels is gebonden, kunnen gebruikers er op vertrouwen dat ze geen inferieure middelen aangeboden krijgen. Wie kwalitatief slechte drugs aan de man probeert te brengen, zal daarvoor wettelijk vervolgd kunnen worden.

Als drugs legaal verkrijgbaar zijn, zal dan het aantal gebruikers toenemen? Nee, zeggen de voorstanders, onder verwijzing naar de Nederlandse gedoogervaringen. Uit cijfers van binnen- en buitenlandse onderzoeken blijkt dat het gebruik van softdrugs in Nederland op een vergelijkbaar niveau ligt met het gebruik in andere landen in Europa. Waarom zou ten aanzien van drugs een ander beleid moeten gelden dan voor roesmiddelen als alcohol en sigaretten? Laat iedereen zelf de verantwoordelijkheid nemen voor zijn eigen keuzes, zo stelt in Nederland bijvoorbeeld de Stichting Drugsbeleid, een bundeling van een aantal politici, wetenschappers, zorgverleners en ondernemers. Aan de overheid is dan de taak om te zorgen voor zaken als goede informatie, preventie, toezicht op telers en verkopers en de gecontroleerde verstrekking van drugs via de huisarts.

Er is geen land ter wereld waar drugs als gezond worden beschouwd. Wel lopen de meningen sterk uiteen wanneer het gaat over de mate waarin bepaalde drugs verslavend zijn en over de vraag of er onderscheid gemaakt moet worden tussen lichamelijke en geestelijke verslaving. Wat in het buitenland vaak tot onbegrip leidt, is het feit dat in Nederland de volksgezondheid juist een reden is om softdrugs te gedogen: achterliggende reden is dat gebruikers van softdrugs zo niet in een illegaal circuit verzeild raken, waar ze met harddrugs in aanraking kunnen komen. Hierbij worden dan wel de gevaren van softdrugs voor de volksgezondheid onderschat.

Landen kunnen niet op eigen houtje besluiten om het gebruik of de productie van een of verscheidene drugs te legaliseren. Vrijwel alle landen zijn gebonden aan afspraken in internationaal verband over de bestrijding van soft- en harddrugs. Nederland heeft te maken met verdragen van de VN en met wetten en regels die gelden binnen de Europese Unie. Het Nederlandse kabinet verwijst voortdurend naar de toch al gespannen verhouding met andere landen. Door legalisering ook uit te strekken tot de teelt

11. De tijd van koning Beatrix

van cannabis zou het huidige gedoogbeleid van gebruik wel eens zwaar onder vuur kunnen komen te liggen, zo denkt men.

3. Zorgen om het milieu

Aandacht voor het leefmilieu van mens, dier en plant is tegenwoordig vanzelfsprekend, maar dat is lang niet altijd zo geweest. Milieubewustzijn is van vrij recente datum en ontstond in omgevingen die door intensieve bewoning, toenemend verkeer en industriële vervuiling onder druk kwamen te staan. In het dicht bevolkte en industriële Zuid-Holland trokken deze moderne milieuproblemen voor het eerst de aandacht.

Rotterdam, de sterk groeiende haven- en industriestad, stelde eind jaren veertig al een werkgroep in, die later als gemeentecommissie Bodem, Water en Lucht vooruitstrevende ideeën over milieubeleid zou ontwikkelen. Begin jaren zestig luidden Rotterdamse GG&GD-artsen voor het eerst de noodklok over ontoelaatbare luchtverontreiniging.

In 1963 werd in Vlaardingen de 'Vereniging tegen Luchtverontreiniging in en om het Nieuwe Waterweggebied' opgericht. Het is de oudste nog bestaande milieuorganisatie in Nederland. Tegenwoordig luidt de naam 'Vereniging tegen Milieubedrijf in en om het Nieuwe-waterweggebied'. Aan het einde van de jaren zestig schoten de milieuactiegroepen als paddenstoelen uit de grond. Daarbij ontstonden ook protesten tegen het gebruik van landbouwgif en het lozen van chemisch afval in zee. Vanaf het begin van de jaren zeventig droegen activiteiten en publicaties van de Club van Rome (een internationale groep van verontruste wetenschappers) sterk bij aan de groei van het milieubewustzijn.

Toen op 15 september 1979 de hoofdwaterleiding in de nieuwbouwwijk Lekkerkerk-West sprong, bleek de grond ernstig vervuild. Het eerste en tot dan grootste milieuschandaal in Nederland was een feit. Uit onderzoek bleek dat het grondwater door gedumpt chemisch afval was verontreinigd. De wijk werd ontruimd en de bewoners konden pas terugkeren nadat alle grond was afgegraven en er zo'n 1600 vaten met afval uit de bodem waren verwijderd.

Tien jaar later, in 1989, ontdekte een kaasboer uit de Lickebaertpolder dat zijn melk en kaas waren verontreinigd met kankerverwekkende dioxines. Dit bleek vooral te worden veroorzaakt door de nabijgelegen vuilverbrandingsoven van de Afvalverwerking Rijnmond (AVR). Ter voorkoming van de klachten werden er enorme filters op schoorstenen van de AVR geplaatst. Het ministerie van Landbouw stelde tot 1994 een verbod in op de verwerking van melk en schapenvlees uit het gebied.

Hoewel het milieubewustzijn tegenwoordig onmiskenbaar groter is geworden en er ook positieve resultaten te melden zijn, vraagt het onderwerp blijvende aandacht, zowel van individuele burgers als overheden die milieuwetten en -regels moeten uitvoeren en handhaven. De noodzaak hiervan werd nog eens duidelijk toen in 2011 een brand uitbrak in Moerdijk waarbij giftige rook vrijkwam.

4. Dreigende dijkdoorbraak in de Betuwe

De evacuatie van het Rivierenland is een van de grootste evacuaties uit de recente Nederlandse geschiedenis. Op 31 januari 1995 en in de dagen daarna werden 250.000 mensen, variërend van vijf dagen tot twee weken, verplicht uit grote delen van het

Gelderse rivierengebied geëvacueerd vanwege de gevaarlijk hoge waterstand van de Maas, de Rijn, de Waal en de IJssel.

In het geval dat de dijken daadwerkelijk waren doorgebroken, zouden veel plaatsen in de Betuwe, de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal tot ongeveer vijf meter onder water zijn komen te staan. Concreet betekent dit dat van veel huizen minimaal de eerste twee verdiepingen onder water zouden zijn komen te staan. In Nederlands-Limburg kwam het inderdaad tot overstromingen in de periode tussen 22 en 28 januari. Vooral de onbedijkte dorpen Itteren en Borgharen werden (evenals in 1993) overstroomd. Ook rondom Deventer dreigden de dijken van de IJssel het te begeven.

Voor velen kwam de mededeling dat er verplicht geëvacueerd moest worden kort voor het moment dat men daadwerkelijk het gebied uit moest zijn. In allerijl werden bezittingen in veiligheid gebracht, bijvoorbeeld op zolder die bij een eventuele dijkdoorbraak wellicht niet zou onderlopen. Ook werden veel spullen en vee naar buiten het te evacueren gebied getransporteerd.

Op 4 februari geeft de minister toestemming voor de terugkeer van de evacués.

5. De Mkv-crisis

De Mkv-crisis van 2001 was een uitbraak van de veeziekte mond-en-klauwzeer (MKZ) in Europa, die in Nederland door preventieve ruiming van ongeveer 300.000 dieren het leven kostte. Omdat de ziekte zeer besmettelijk is, maar dieren om economische redenen niet geïmuneerd mogen worden, werden, naast alle evenhoevige dieren op plekken waar een uitbraak van de ziekte was, ook alle gezonde evenhoevige dieren, zoals geiten, schapen, varkens, herten, reeën en runderen, in de omgeving van zo een uitbraak op grote schaal "preventief geruimd", dat wil zeggen gedood, afgevoerd en vernietigd, om zo de verspreiding van het virus tegen te gaan. Voor de export is het van groot belang dat Nederland bekend staat als MKZ-vrij omdat andere landen anders geen Nederlands vlees toelaten op hun markt.

Er was groot verzet in verschillende boerengemeenschappen waar ruiming plaatsvonden. Vooral de onrust in Kootwijkerbroek nam grote vormen aan omdat men niet geloofde dat het enige verdachte kalf daadwerkelijk besmet was. De ziekteverschijnselen waren niet typerend voor MKZ en van besmettelijkheid is niets gebleken. Bovendien voldeed de laboratoriumtest niet aan de vereisten; er was maar één positieve en een negatieve uitslag werd niet bekendgemaakt, ook niet aan de minister die daardoor de Tweede Kamer foutief informeerde. De bekende viroloog Ab Osterhaus verklaarde hier later in 2019 over: 'Ik zou de uitkomst niet in een wetenschappelijke publicatie voor mijn rekening hebben durven publiceren' en 'Na zoveel jaar is het moeilijk om uit te maken of er al dan niet MKZ in Kootwijkerbroek was. Maar als wij het geheel overzien, komt het ons onwaarschijnlijk over.' Mogelijk was het laboratoriummonster zelf besmet geraakt of verwisseld.

POLITIEKE PARTIJEN

1. Het poldermodel

Na de val van Paars II op 16 april 2002 vreesden sommige analytici dat het zogenaamde Nederlandse poldermodel zijn langste tijd heeft gekend. Maar wat is nu dat poldermodel? Vanaf het midden van de jaren negentig is er in binnen- en buitenland een toenemende juichstemming ontstaan over het Nederlandse economische succes. De oorzaak van de heropleving van de economie wordt gezocht in het zogenaamde

11. De tijd van koning Beatrix

poldermodel. Hieronder wordt een breed gedragen economische politiek verstaan die met name bestaat uit een permanente loonmatiging en de sanering van de overheidsfinanciën. In 1982 werd, tijdens het eerste kabinet-Lubbers, voor het eerst een serieus begin gemaakt met de loonmatigingspolitiek. Op dat moment was er sprake van een ernstige economische crisis, die vroeg in de jaren zeventig was begonnen.

Traditioneel werd het Akkoord van Wassenaar, gesloten tussen de leiders van de belangrijkste werkgevers- en werknemersorganisaties, als de aanzet tot deze loonmatiging gezien. Het veelgeroemde consensus- of overlegmodel tussen werkgevers en werknemers zou hier zijn oorsprong hebben gehad. De leiders werkgeversonderhandelaar, Van Veen en (toenmalig) vakbondsleider Kok, kwamen in Wassenaar namelijk overeen dat er loonmatiging zou komen in ruil voor arbeidstijdverkorting. De feitelijke situatie was echter minder harmonieus. Gedurende de jaren tachtig heeft een groot aantal vakbondsleden zich tevergeefs hevig verzet tegen de loonmatigingen. De vakbonden hadden echter weinig keus. Meteen na het aantreden van zijn eerste kabinet verklaarde Lubbers de uitkeringen en lonen te zullen bevriezen. Daarnaast beperkte in diezelfde tijd de politiek de invloed van de werkgevers- en werknemersorganisaties op het overheidsbeleid.

Behalve met loonmatiging werd er tijdens de kabinetten Lubbers een begin gemaakt met een grondige hervorming van de verzorgingsstaat. In 1990 kwam minister-president Lubbers met zijn veel aangehaalde uitspraak dat Nederland ziek was. Deze constatering was niet geheel onjuist. In vergelijking met de andere Westerse landen werd er in Nederland namelijk een verontrustend groot beroep gedaan op de Ziektewet en de WAO. De kiezers waren niet onverdeeld positief over de hervormingsinitiatieven van de regering. De PvdA en het CDA leden mede als gevolg hiervan bij de verkiezingen van 1994 gezamenlijk zelfs 32 zetels verlies. Niettemin werden de hervormingen door de volgende kabinetten voortvarend doorgezet. Door deze maatregelen veranderde de Nederlandse economie in de jaren negentig in een banenmachine die alleen door de Verenigde Staten werd geëvenaard. Tegelijkertijd is het sociale gehalte van de Nederlandse verzorgingsstaat behoorlijk op peil gebleven. Op de armoede-index van de Verenigde Naties van 1998 kreeg Nederland in 1998 de tweede plaats, met een percentage van 8,2.

Met de ingang van het nieuwe decennium trad echter een economisch verval in. Wereldwijd was er sprake van een recessie. Nederland prijsde zichzelf bovendien uit de markt door de sterk gestegen lonen. Een sterk oplopende werkloosheid was het gevolg.

DE EUROPESE UNIE

1. De Europese Unie

In 1985 publiceerde de Europese Commissie, het dagelijks bestuur van de EG, gestimuleerd door internationale ondernemingen, een lijst van maatregelen die noodzakelijk waren om de binnengrenzen van de EG definitief op te heffen. In dit Witboek stonden in totaal 285 maatregelen. De ministers van de EG-lidstaten namen het initiatief van de Europese Commissie over. Bovendien spraken zij af dat al die maatregelen genomen moesten zijn voor 31 december 1992. Alle afspraken werden vastgelegd in de Europese Akte, die op 1 juli 1987 in werking trad. Sindsdien wordt het jaar 1992 als een mijlpaal in de geschiedenis van het Europese integratieproces beschouwd.

In de jaren negentig heeft het Europese integratieproces weer een aantal nieuwe impulsen gekregen. Zo verdwenen de interne grenzen in 1992 en werden grote vorderingen gemaakt op het gebied van de vorming van een monetaire unie. Maar ook op politiek gebied veranderde veel. Met name het wegvallen van het IJzeren Gordijn heeft veel veranderingen in Europa teweeggebracht. In de jaren '90 hebben zich keer op keer landen uit het voormalig Oostblok aangemeld voor toetreding tot de Europese Unie. In 1997 is hierover door de Europese Commissie een rapport uitgebracht, de Agenda 2000. Tenslotte kwam er in de jaren negentig een verbreding van de beleidsterreinen van de Europese Unie zichtbaar. Er kwam meer aandacht voor de sociale en culturele dimensie van het Europees integratieproces. Brusselse politici realiseerden zich dat de burger meer betrokken moet raken bij dit proces. Het lijkt onontbeerlijk voor de toekomst van de Europese Unie.

In 1992 werd voldaan aan de voorwaarden voor de interne markt zoals die vermeld stonden in de Europese Akte van 1985. Zo gingen op 1 januari 1993 de grenzen tussen de lidstaten open. Maar met de totstandkoming van de interne markt was het proces van Europese integratie nog niet afgerond. Toen het proces van de vorming van de interne markt eenmaal goed op gang was, werden daarom meteen al plannen gesmeed over stappen die de EU zou moeten zetten na 31 december 1992. Ook na 1992 bleef er namelijk een belangrijke grensbelemmering over: de wisselkoersen. De lidstaten wilden na de voltooiing van de interne markt overgaan tot het instellen van één munt in de EU, de Euro. Om dit te bereiken moesten over allerlei zaken die van invloed zijn op de waarde van een munt, zoals bijvoorbeeld de grootte van de overheidsschuld en het inflatiepercentage, goede afspraken worden gemaakt. De lidstaten spraken hun voornemen uit om uiterlijk in 1999 een Economische en Monetaire Unie (de EMU) tot stand te brengen. De EU moest een economische wereldmacht worden.

2. Verdrag van Maastricht

Als gevolg van de steeds sterker wordende roep om een gezamenlijke politieke stem onderhandelden de lidstaten over nieuwe afspraken op het terrein van een gezamenlijke buitenlandse politiek en gemeenschappelijk veiligheidsbeleid. Deze afspraken zijn, naast afspraken over verdere samenwerking op monetair en politiek gebied en op de terreinen van justitie en binnenlandse zaken, vastgelegd in het Verdrag van Maastricht. In het Verdrag van Maastricht werd de Europese Gemeenschap omgevormd tot de Europese Unie. Die Unie zou op drie pijlers rusten: een met betrekking tot de interne economische en monetaire markt, een met betrekking tot het buitenlandse beleid en het veiligheidsbeleid en een pijler ten aanzien van de samenwerking op het gebied van justitie en binnenlandse zaken.

Het Verdrag van Maastricht werd in februari 1992 door de lidstaten ondertekend. Op 1 november 1993 ging het van start, nadat alle nationale parlementen het hadden goedgekeurd. Met de inwerkingtreding van het Verdrag van Maastricht konden de EU-regeringsleiders beginnen met de onderhandelingen over de uitbreiding van de Unie. Zo traden Oostenrijk, Zweden en Finland op 1 januari 1995 toe tot de Unie. Na deze drie landen toonden meer landen met name uit Midden- en Oost-Europa zich geïnteresseerd in toetreding.

3. Verdrag van Amsterdam

In maart 1996 werd in Turijn het startschot gegeven voor een Intergouvernementele Conferentie (IGC), waarin de EU-lidstaten aandacht wilden schenken aan een drietal onderwerpen. Zo moest ten eerste de EU dichter bij de burger komen te staan, moest

11. De tijd van koning Beatrix

zij ten tweede intern worden klaargestoomd voor toetreding van nieuwe lidstaten en moest er tenslotte een slagvaardiger gemeenschappelijk buitenlands beleid en veiligheidsbeleid komen. Na twee jaar onderhandelen werd de Conferentie op 16 en 17 juni 1997 tijdens de Top van Amsterdam afgesloten. Het Verdrag van Amsterdam betekende dat onderhandelingen met de lidstaten die het lidmaatschap van de EU hadden aangevraagd en waarvan de EU vond dat het betreffende land aan de voorwaarden kon voldoen, zes maanden later van start konden gaan. De drie genoemde doelstellingen werden echter niet of onvoldoende gerealiseerd. Het belangrijkste minpunt was dat de Europese leiders niet tot een beslissing hadden kunnen komen omtrent de interne aanpassingen van de Unie. Voordat de EU zich immers zou kunnen uitbreiden, moest de besluitvorming binnen de Unie worden verbeterd. Hierover werd wel uitvoerig gesproken, maar concrete afspraken bleven uit.

Over enkele andere hoofdpunten werd wel een duidelijk akkoord bereikt. Zo werd werkgelegenheid als primaire doelstelling opgenomen in het Verdrag. Daarnaast kan de Raad voortaan bij meerderheid stimuleringsmaatregelen aannemen, al werd hiervoor geen extra geld beschikbaar gesteld. Tevens werd het Sociaal Protocol in het Verdrag opgenomen. Tegen schendingen van mensenrechten door Europese instellingen kan een zaak worden aangespannen bij het Hof van Justitie in Luxemburg. Tevens kunnen lidstaten hun stemrecht verliezen als zij de mensenrechten niet respecteren.

Ook werden enkele afspraken gemaakt inzake milieubeleid. Zo mogen individuele lidstaten strengere milieueisen aanleggen dan die welke voor de EU in haar geheel gelden. Het Schengenakkoord werd in het Verdrag opgenomen en afgesproken werd dat samenwerking op de terreinen van asielbeleid, het beleid met betrekking tot immigratie en vrij verkeer van personen uiterlijk vijf jaar na inwerkingtreding van het Verdrag algemeen moet zijn. Nadat de nationale parlementen van alle vijftien lidstaten van de EU het Verdrag van Amsterdam hadden goedgekeurd, trad het op 1 mei 1999 in werking.

De onderhandelingen over toetreding van een aantal Midden- en Oost-Europese landen zullen de komende jaren een belangrijke rol gaan spelen. Naast alle economische en inhoudelijke problemen zal ook een ongewijzigde besluitvorming in een grotere Unie een steeds groter probleem gaan vormen. In het Verdrag van Maastricht werden deze problemen voorzien. Zodoende stelden de regeringsleiders een zogenaamde Intergouvernementele Conferentie (IGC) vast die in 1996 van start ging.

Op deze conferentie werd behalve over de ontwikkeling van een gemeenschappelijk buitenlands beleid en veiligheidsbeleid en een beleid om de EU dichterbij de burger te brengen, gesproken over eventuele toetreding van Midden- en Oost-Europese landen en van Malta, Cyprus en Turkije. In haar Agenda 2000 adviseerde de Europese Commissie de Raad onderhandelingen te beginnen met Polen, Tsjechië, Hongarije, Estland, Slovenië en Cyprus. De overige landen werden geacht nog niet gereed te zijn om volwaardig in de Europese Unie te kunnen meedraaien. Zij hebben echter wel de toezegging gekregen in de toekomst lid van de Unie te mogen worden.

4. De euro

Na tien jaar van voorbereidingen worden op 1 januari 1999 de wisselkoersen voor de valuta's van de elf deelnemende EU-landen onherroepelijk vastgelegd. De Europese Centrale Bank neemt de bevoegdheid voor het monetair beleid over van de nationale centrale banken. De euro wordt geïntroduceerd als rekenvaluta op de financiële markten en wordt ook in het elektronisch betalingsverkeer gebruikt. Het wordt de officiële munteenheid van België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië,

Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Spanje. In 2001 voert ook Griekenland, als twaalfde land, de euro in.

Na drie jaar te hebben gewerkt met de euro als een “rekenvaluta” naast de nationale munteenheden, vervangen in 2002 de twaalf landen hun oude biljetten en munten door euro's. Nooit eerder in de geschiedenis werden op zo'n grote schaal bankbiljetten en munten vervangen.

ONRUST IN DE WERELD

1. Einde van de Koude Oorlog

De Koude Oorlog is de benaming voor de rivaliteit tussen de westelijke en de communistische wereld na de Tweede Wereldoorlog. De Koude Oorlog heeft geleid tot een bewapeningswedloop, gevoed door ideologische tegenstellingen en intimidatie. Volgens de communistische interpretatie was de ontspanning een overgangsfase van Koude Oorlog naar vreedzame co-existentie, maar in feite niet anders dan de voortzetting van de strijd tussen socialisme en imperialisme. Moskou slaagde erin de westerse wereld een hele reeks Russische begrippen te doen aanvaarden, zoals 'vredespolitiek', 'ontspanning', 'vreedzame co-existentie' en 'antizionisme'. Daarmee vervaagde het onderscheid tussen democratische en totalitaire landen. Waar de tegenstelling tussen Oost en West niet meer als principiële tegenstelling tussen onvrijheid en vrijheid werd gezien, werd de wil om de democratische waarden te verdedigen uitgehold.

Eind 1979 verslechterde de internationale situatie snel. In november werd in Teheran (Iran) de Amerikaanse ambassade bezet en het personeel gegijzeld. Voor de Amerikaanse president Carter, die toch al onder vuur lag vanwege zijn weinig daadkrachtige optreden, betekende dit een politieke beproeving. Vlak na de NAVO-top in Brussel viel bovendien de Sovjet-Unie op 27 december Afghanistan binnen, waardoor het kwetsbare Midden-Oosten zich dreigde te ontwikkelen tot een oorlogshaard. Misschien hoopte Moskou erop dat tegelijk met haar actie in Afghanistan de VS zouden ingrijpen in Iran. Dat gebeurde niet. De Amerikanen begonnen zich als leidende Westerse macht wel op te maken voor een politiek van confrontatie. Ze kondigden een handelsembargo af tegen de Sovjet-Unie en riepen op tot het boycotten van de Olympische spelen die in 1980 in Moskou zouden plaatsvinden. Van de Europeanen eisten ze solidariteit bij het doorvoeren van deze maatregelen.

Voor de meeste Europeanen ging dit veel te ver. Zij waren ervan overtuigd dat deze acties de Russen niet zouden bewegen om hun politiek te veranderen. De Amerikanen kregen hierdoor het gevoel alsof Europa het verkeerde land in de verdachtenbank zette. De Europese leiders kozen echter voor een strategie waarbij ze wel het Russische optreden veroordeelden, maar toch pogingen bleven ondernemen om de dialoog met de Sovjet-Unie gaande te houden.

Begin jaren tachtig verscherpten de tegenstellingen tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten zich verder. Vooral de bewapeningswedloop nam zorgwekkende vormen aan. In december 1979 nam de NAVO al het zogenaamde dubbelbesluit om op termijn Pershing 2-raketten en kruisraketten te plaatsen, die moesten dienen als antwoord op de op Europa gerichte Russische SS-20 raketten. Bij onvoldoende resultaat tijdens de onderhandelingen, resulterend in het wegnemen van de dreiging die uitging van de SS-20 en de Backfire bommenwerpers, zou de NAVO in 1983 overgaan tot plaatsing.

11. De tijd van koning Beatrix

In Europa ontstond hierop een pro-Russische vredesbeweging, die de regeringen onder druk probeerde te zetten om het NAVO-besluit ongedaan te maken. In de Europese hoofdsteden werden grootscheepse vredesdemonstraties gehouden, waaraan honderdduizenden deelnamen.

In 1980 won Ronald Reagan de Amerikaanse presidentsverkiezingen en versloeg daarmee de zittende president Jimmy Carter. Zijn populariteit was groot en groeide nog door een mislukte aanslag op zijn leven in maart 1981. In 1984 werd Reagan herkozen. Zijn programma was opnieuw voornamelijk gericht op het terugdringen van de macht van de federale overheid, overheveling van bevoegdheden naar de deelstaten, scherpe bezuinigingen om tot een sluitend budget te komen, verlaging van de belastingen, verhoging van de defensie-uitgaven en een duidelijk anti-Sovjet-Russische buitenlandse politiek.

Die buitenlandse politiek kenmerkte zich door een harde lijn, waardoor duidelijk moest worden dat de Verenigde Staten na het debacle in Vietnam weer zelfverzekerd de eerste plaats in de internationale politiek bezetten. Zo liet hij in 1986 Libische bases bombarderen nadat de CIA Libische betrokkenheid bij terroristische aanslagen op Amerikaanse militairen had aangetoond. Reagan ging ervan uit dat alleen een sterke Verenigde Staten de Sovjet-Unie kon doen inzien dat er over wapenvermindering onderhandeld moest worden. Dat het echter al in 1987 kwam tot ondertekening van een akkoord over vermindering van kernwapens voor de middellange afstand (het INF-akkoord), was mede te danken aan de nieuwe, hervormingsgezinde Sovjetleider Michail Gorbatsjov, die zich door de slechte economische situatie in eigen land gedwongen zag op de defensie-uitgaven te bezuinigen,

Daarbij kwam dat Reagan het plan opvatte een Strategic Defense Initiative (SDI), een afweersysteem van defensieve raketten in de ruimte, te laten bouwen. Onderhandelingen waren het gevolg. Sinds die tijd verminderde de spanning snel. In 1990 verklaarden beide landen dat de Koude Oorlog definitief was afgelopen.

2. Ontwikkelingen in de Sovjet-Unie

In 1953 stierf Joseph Stalin. Op het twintigste partijcongres (1956) hield zijn opvolger Chroesjov een rede waarin hij nadrukkelijk afstand nam van Stalins wrede, nietsontziende bewind. Een tijdperk van destalinisatie brak aan. In hetzelfde jaar lanceerde Chroesjov de 'vreedzame co-existentie': het op vreedzame wijze naast elkaar leven van de supermachten, waarbij elkaars invloedsferen werden erkend en gerespecteerd. En hoewel de nadruk op het belang van de zware industrie gehandhaafd bleef, probeerden de Sovjetautoriteiten in hun vijfjarenplannen meer in te zetten op de groei van het aanbod van consumptiegoederen. Ondanks Chroesjov grootscheepse reorganisatie- en ontginningsplannen bleef de landbouw als altijd het zorgenkind. Het bureaucratische ambtenaren- en partijapparaat werkte niet alleen corruptie in de hand, maar liet het hele productieproces uitermate inefficiënt verlopen. In 1964 werd Chroesjov ten val gebracht. Leonid Breznev volgde hem op als partijsecretaris.

Aan de door Chroesjov op gang gebrachte liberalisering kwam een eind. Dissidenten werden hard aangepakt. Hoewel de strijdmacht werd gemoderniseerd en uitgebreid, werd toch de buitenlandse ontspanningspolitiek voortgezet. De stagnerende economie, de tegenvallende graanoogsten, de toenemende bureaucratie en de corruptie deden het besef groeien dat de Sovjetmaatschappij drastisch moest worden hervormd. Partijsecretaris Andropov maakte een begin. Hij stierf echter al na 15 maanden.

In 1985 werd de nog vrij jonge Michail Gorbatsjov partijsecretaris. Velen zien in hem de man die een einde maakte aan de Koude Oorlog tussen het oosten en het westen

en de communistische staat, de Sovjet-Unie, ophief. Dat waren tenminste de belangrijkste redenen waarom hem in 1990 de Nobelprijs voor de vrede werd toegekend. Michail Gorbatsjov groeide op in de Kaukasus. In tegenstelling tot vele andere Russische gezinnen maakte hij de moeilijke tijd van Stalin's zuiveringen en de Tweede Wereldoorlog mee, zonder persoonlijk verlies van familieleden te hoeven betreuren. Na de oorlog studeerde hij rechten in Moskou en werd hij lid van de Communistische Partij. In de zeventiger jaren werd Gorbatsjov opgemerkt door partijleider Breznev. In 1978 werd hij benoemd tot secretaris van het Centraal Comité voor de landbouw. De economie had veel te lijden door verkeerd management en liep verder achteruit na de Sovjetinvasie in Afghanistan in 1979. Deze vergrootte de spanning tussen oost en west en de defensie-uitgaven van de Sovjet-Unie liepen verder op, ten koste van de economische ontwikkeling.

In 1985 werd Gorbatsjov gekozen tot partijvoorzitter. Tijdens bezoeken aan West-Europa en de Verenigde Staten van Amerika realiseerde Gorbatsjov zich, dat de economische ontwikkeling van de Sovjet-Unie ver achter liep. Zijn eerste actie na terugkomst was het in gang zetten van een campagne tegen alcoholisme om de arbeidsmoraal te stimuleren. Daarna ontwikkelde hij met zijn 'glasnost' (openheid) en 'perestrojka' (herinrichting) nieuwe standpunten. Er kwam een grotere openheid in de samenleving, kritiek werd geduld en soms zelfs aangemoedigd, corruptie werd aan de kaak gesteld. Dissidenten werden vrijgelaten. Oude partijfunctionarissen werden vervangen door jongere hervormingsgezinden. Decentralisatie en een groter particulier initiatief moesten de economie stimuleren.

Hij trok de Russische troepen terug uit Afghanistan en begon onderhandelingen met de Verenigde Staten om tot een vermindering van het wapenarsenaal te komen. Daarbij verbaasde hij de westerse politici door zijn vergaande ontwapeningsvoorstellen. Aanvankelijk wilde Michail Gorbatsjov het communisme niet afschaffen maar reformeren. Het communisme brokkelde echter langzaam af en hij verloor prestige in eigen land. In 1991 werd hij tot aftreden gedwongen en viel de Sovjet-Unie na een mislukte coup van conservatieve communisten uiteen in een groot aantal kleinere staatjes. Gorbatsjov trad af en zijn rivaal Boris Jeltsin werd president van Rusland.

Michail Gorbatsjov bleef daarna een graag geziene gast in de westerse wereld, maar slaagde er na 1991 niet in om in eigen land nog een rol van betekenis te spelen.

Het Gemenebest, dat in 1991 in de plaats kwam van de Sovjet-Unie, was een vrij losse organisatie van onafhankelijke staten (GOS). De unanieme besluitvorming belemmerde een efficiënte samenwerking. De Russische Federatie, de grootste deelnemer binnen het GOS, werd door het buitenland gezien als de feitelijke opvolger van de gehele Sovjet-Unie. Dit veroorzaakte wrijving met de andere republieken. Het presidentiële bewind van Jeltsin kon niet voorkomen dat de financieel-economische situatie dusdanig verslechterde dat buitenlandse leningen (IMF) noodzakelijk waren. Verschillende malen kwam de president in conflict met het hem slecht gezinde parlement, de Doema. Vladimir Poetin, Jeltsins opvolger, streeft naar centralisatie, met Moskou als sterk regeringscentrum.

3. Polen

Was het de toenemende ontspanning tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, was het de perestrojka van Michail Gorbatsjov of waren het de vreedzame protesten van de Oost-Europese burgers? De afgelopen tien jaar is de vraag gesteld wat het communistische systeem in Oost-Europa uiteindelijk ten val bracht.

In ieder geval werden de eerste scheuren in het IJzeren Gordijn zichtbaar in Polen. De onmiddellijke immense populariteit van de vakbond Solidariteit (tien miljoen leden in één jaar tijd) bracht de Poolse regering ertoe om in december 1981 de staat van beleg

11. De tijd van koning Beatrix

uit te roepen. Nog geen jaar later werd de vakbond verboden. Solidariteit ging ondergronds. In 1988 organiseerde de vakbond opnieuw massale protestdemonstraties en stakingen. Ditmaal zag partijleider Jaruzelski geen kans meer de protesten te onderdrukken. Op 19 januari deed hij een opmerkelijke aankondiging: Solidariteit werd officieel erkend. Vakbondsleider Lech Walesa reageerde sceptisch. Hij kon niet beloven dat er geen verdere acties zouden komen.

De erkenning van Solidariteit vormde het begin van onderhandelingen tussen de Poolse regering en de oppositie. Die onderhandelingen zouden onder de naam 'Ronde Tafel gesprekken' de geschiedenis ingaan. In april zette Walesa zijn handtekening onder een akkoord met de regering, in juni volgden er vrije parlementsverkiezingen. Tadeus Mazowiecki, de kandidaat van Solidariteit, werd met grote meerderheid tot premier gekozen.

4. Hongarije

Hongarije was het land waar het IJzeren Gordijn letterlijk werd doorgeknipt. In mei zette minister van buitenlandse zaken Gyula Hom eigenhandig de schaar in het hek van prikkeldraad dat Hongarije van Oostenrijk scheidde. Een reden voor de Amerikaanse president George Bush om tijdens zijn rondreis ook Hongarije aan te doen. Bush prees de Hongaren voor hun vreedzame overgang van dictatuur naar democratie. Net als in Polen verliepen die ontwikkelingen vrijwel zonder schokken. In oktober 1989 werd in Hongarije het socialisme door interim-president Szuros officieel afgeschaft.

5. De Deutsche Demokratische Republik

In de jaren zestig begon de West-Duitse kanselier Willy Brandt zijn Ostpolitik, die tot doel had de betrekkingen tussen de beide Duitslanden te verbeteren. De Oost-Duitse regeringsleider Walter Ulbricht zag deze politiek als een bedreiging voor de stabiliteit van de DDR en weigerde bij te dragen aan de ontspanning tussen beide landen. Vanuit Moskou werd echter druk uitgeoefend op de DDR om wel samen te werken met de Bondsrepubliek. In 1971 moest Ulbricht daarom wijken voor Erich Honecker. Deze nieuwe leider toonde zich soepeler in de onderhandelingen over een basisverdrag met West-Duitsland, dat dan ook in 1972 tot stand kwam. De beide Duitslanden erkenden elkaar (hoewel niet volkenrechtelijk) en de betrekkingen werden enigszins genormaliseerd. De toenadering leverde de DDR de nodige economische voordelen op en bovendien meer vrijheden voor de bevolking. Zo bezorgde de Bondsrepubliek de DDR harde westerse valuta en werden producten uit de DDR zonder invoerrechten toegelaten op de EG-markt, omdat de DDR niet langer als buitenland werd beschouwd. Nadat het basisverdrag tussen de twee Duitslanden was getekend, werd de DDR door veel landen erkend. Op 18 september 1973 traden zowel de DDR als de BRD toe tot de Verenigde Naties.

Honecker beseftte dat wanneer economische successen uitbleven, het moeilijk zou zijn om de Oost-Duitse bevolking voor het socialisme te behouden. Onder zijn leiding werd daarom de consumptie-industrie verbeterd en werd er een actievere sociale politiek gevoerd. Deze nieuwe koers leek zijn vruchten af te werpen: er werden duizenden nieuwe woningen gebouwd en de schaarste aan consumptiegoederen nam af. Na 1980 zou echter blijken dat Honeckers beleid op lucht was gebaseerd. De subsidies voor de woningbouw en de consumptiegoederen werden namelijk voor het grootste deel betaald met geld dat in het buitenland geleend was.

Tegelijk met de internationale ontspanning en de verbetering van de economie, voerde Honecker in eigen land een politiek van Abgrenzung. Om de identiteit van de

DDR te versterken werd geprobeerd om verwijzingen naar het begrip Duitsland en daarmee naar een mogelijke eenwording, zo veel mogelijk tegen te gaan.

Organisaties moesten hun naam veranderen en de aanduiding Sozialistischer Staat Deutscher Nation werd veranderd in Sozialistischer Staat der Arbeiter und Bauern. Ook werd de onderdrukking van de tegenstanders van het regime opgevoerd. Talrijke intellectuelen en kunstenaars werden het land uitgezet. De geheime dienst, de gevreesde Stasi, werd in de zeventiger jaren een steeds machtiger instelling. Tienduizenden agenten en verklikkers hielden de Oost-Duitse bevolking in de gaten. Goede vrienden of zelfs echtgenoten van verdachte mensen werden door de Stasi geronseld om informatie door te spelen. Critici van het regime werden in de gevangenis gezet of uitgewezen. De Stasi kon zelfs bogen op veel meer medewerkers dan de Gestapo, Hitlers geheime dienst, ooit had. De lengte van het archief van de Stasi, waarin alle informatie over de bevolking was opgeslagen, bedroeg niet minder dan 180 kilometer.

Een groot probleem voor de propagandamachine van de communistische partij was de West-Duitse televisie. In grote delen van de DDR konden de West-Duitse zenders ontvangen worden. Een avondje televisie kijken was genoeg om in te zien dat de DDR economisch gezien ver achter lag bij de Bondsrepubliek. Zo was het duidelijk dat de West-Duitse consument niet jaren hoefde te wachten op de levering van een nieuwe auto, zoals in de DDR. Bovendien waren de Oost-Duitse Trabantjes totaal inferieur aan de West-Duitse BMW's en Audi's. De geloofwaardigheid van het DDR-regime had sterk te lijden door de vergelijkingen die de Oost-Duitse burgers via de televisie konden maken met de toestanden in de Bondsrepubliek.

In de jaren tachtig verslechterde de economische situatie van de DDR verder. De staatsschuld was torenhoog en industrie en infrastructuur waren sterk verouderd. Investeringen in nieuwe technologie waren er nauwelijks en er werd veelal nog gewerkt met een vooroorlogs machinepark. De grootschalige exploitatie van bruinkool zorgde voor een enorme milieuvervuiling.

Het gebrek aan buitenlandse harde valuta vormde het grootste probleem voor de DDR. Jarenlang was er geld geleend om de sociale politiek van Honecker te kunnen betalen, zonder dat daar voldoende eigen inkomsten tegenover stonden. Om de rente over de buitenlandse leningen te kunnen betalen moesten weer nieuwe leningen worden gesloten. In het midden van de tachtiger jaren werd het duidelijk dat de DDR zo niet langer door kon gaan. Voor de onvrede van de bevolking hadden Honecker en de zijnen echter geen oog. Berichten over groeiende problemen werden eenvoudig genegeerd.

Het gat in het IJzeren Gordijn tussen Hongarije en Oostenrijk bracht een golf van opwinding teweeg in Oost-Duitsland. Duizenden Oost-Duitsers spoedden zich naar de West-Duitse ambassades in Hongarije en Tsjechoslowakije, in de hoop daar een reisvisum te krijgen. Officieel mochten de ambassades geen visa aan Oost-Duitsers uitgeven op grond van verdragen met Oost-Duitsland. Maar op 11 september ging de 'groene grens' toch open. In een radiobulletin meldde het ANP:

Met duizenden tegelijk stromen ze de Bondsrepubliek binnen. Per trein of bus, in volgepakte Trabantjes, of gewoon lopend, met een rugzak op de nek. De Oost-Duitse vluchtelingen die in Hongarije een paar weken hebben gewacht op doorreismogelijkheden naar de Bondsrepubliek in Beieren worden ze met open armen ontvangen. Maar in de DDR wordt de exodus van jonge Oost-Duitsers een provocatie genoemd. Eind september mochten ook de Oost-Duitsers die hun tenten hadden opgeslagen op het terrein van de West-Duitse ambassade in Praag vertrekken. De Oost-Duitse regering deed verwoede pogingen om haar burgers ervan te overtuigen dat het beter was om in de DDR te blijven. Er was echter geen houden meer aan. Tienduizenden DDR-burgers

11. De tijd van koning Beatrix

verlieten hun vaderland. In de DDR zelf gingen de burgers de straat op en eisten hervormingen, ondanks fors optreden van de politie.

Intussen maakten de politieke leiders van de DDR zich op voor een nationaal feest: in oktober zou de republiek veertig jaar bestaan. In verband met de festiviteiten kwam Sovjet-partijleider Michail Gorbatsjov op bezoek. Gorbatsjov maakte de Duitse partijleider Honecker duidelijk dat hij niet hoefde te rekenen op hulp van het Rode Leger bij het onderdrukken van de binnenlandse onrust. Daarbij sprak hij sprak de opmerkelijke woorden: *Wie te laat komt, wordt door het leven gestraft*. Nog geen veertien dagen later kreeg Gorbatsjov gelijk: Erich Honecker trad af. Het Centraal Comité van de Communistische partij benoemde het lid van het Politburo Egon Krenz als zijn opvolger. Maar de Oost-Duitse bevolking was het vertrouwen in de communistische leiding totaal kwijt. De dagelijkse demonstraties onder leiding van het Neues Forum gingen door. dagelijks nam het aantal demonstranten toe, ondanks nieuwe concessies van de communistische partij.

Op 7 november nam de regering ontslag. Op 9 november kondigde de woordvoerder van het Centraal Comité Günter Schabowski plotseling aan dat alle Oost-Duitsers toestemming kregen om te reizen. Onmiddellijk na deze mededeling haastten mensenmassa's zich naar de grensovergangen. De Berlijnse muur was gevallen.

Na Hongarije en Oost-Duitsland was het ingezette proces niet meer te stuiten. Ook de andere Oost-Europese communistische regimes vielen. Als eerstvolgende was Tsjecho-Slowakije aan de beurt. Ook daar werd de oppositie geleid door een burgerforum dat vrijwel dagelijks demonstraties organiseerde. Ook daar namen de demonstranten met de dag in aantal toe en werd de communistische leiding tenslotte gedwongen om te vertrekken. In december werd een nieuwe regering gevormd, waarin slechts vijf communisten zitting hadden. Ex-dissident Vaclav Havel werd nog voor het einde van het jaar de nieuwe president.

Na Tsjechoslowakije volgde Bulgarije. In dat land bleef de 'Fluwelen Revolutie' beperkt tot een paleiscoup, die in eerste instantie weinig verandering bracht.

Zo betrekkelijk vreedzaam als de omwenteling zich had voltrokken in Polen, Hongarije, Oost-Duitsland, Tsjechoslowakije en Bulgarije, zo gewelddadig werd die in Roemenië. De eerste protesten kwamen begin december uit de stad Timosoara, waar de Hongaarse pastoor Laszlo Tokes president Ceausescu ter verantwoording riep voor het vernietigen van dorpen en het deporteren van burgers. Het leger greep hardhandig in. De protesten sloegen over naar andere steden. Op 22 december ruimde de gehate Ceausescu het veld. Enkele dagen later werden hij en zijn vrouw Elena in een geheim proces veroordeeld wegens volkerenmoord, ontwijking van de staat, diefstal van staatseigendommen, verwoesting van de economie, en poging tot vluchten, en op staande voet terechtgesteld. Een van de laatste communistische bolwerken van het Oostblok was gevallen.

De val van de Berlijnse Muur betekent twaalf jaar na dato lang niet meer voor iedereen een feest. Nadat de vreugde om de hereniging en de verkregen vrijheid was weggeëbd, kwam de harde economische realiteit. Veel dromen en hooggespannen verwachtingen kwamen niet uit. De wederopbouw verloopt moeizaam en duurt veel langer dan verwacht. Vooral oud-bondskanselier Helmut Kohl heeft zich grondig vergist toen hij de Oost-Duitsers tien jaar geleden een spoedig bloeiend en welarend land beloofde. Ongeduld en onvrede uitte zich tegenwoordig in vooroordelen en radicaal stemgedrag. Er zijn inderdaad fouten gemaakt bij de ontmanteling van Oost-Duitse bedrijven en is er te weinig gekeken naar de capaciteiten die de Neue Under zelf in huis hadden. Ook de juistheid van het besluit van Helmut Kohl om de Oost-Duitse mark gelijk te stellen

aan de West-Duitse en om van de snelheid van de praktische hereniging worden vaak in twijfel getrokken. Niemand kan echter achteraf een helder alternatief bieden. Toen de Muur eenmaal gevallen was, was het tij immers niet meer te keren. Elke geleidelijke tussenoplossing had onvermijdelijk toen al tot een massale leegloop van Oost-Duitsland geleid. In het Westen lag de welvaart immers voor het oprapen, dacht men.

6. Gevolgen voor de NAVO

Eind 1989 werd met de omwentelingen in Oost-Europa het einde van de Koude Oorlog ingeluid. Het conflict tussen oost en west maakte plaats voor samenwerking. Tijdens de CVSE-topconferentie in 1990 werd het CVSE-verdrag (Verdrag Inzake Conventionele Strijdkrachten in Europa) ondertekend door de leden van de NAVO en het voormalige Warschaupact. Hierin werd een aanzienlijke vermindering van de conventionele (niet-nucleaire) strijdkrachten in Europa overeengekomen. Tevens werden in het Handvest van Parijs democratische grondbeginselen en bestaande grenzen plechtig erkend als de basis voor Europese samenwerking.

In juli 1991 werd het Warschaupact opgeheven en in december 1991 hield de Sovjet-Unie officieel op te bestaan. In Alma Ata werd een akkoord ondertekend door 11 voormalige Sovjetrepublieken over de oprichting van het Gemeenebest van Onafhankelijke Staten.

In december 1991 werd deze samenwerking bezegeld met de oprichting van de Noord-Atlantische Samenwerkingsraad (NASR). De zestien NAVO-lidstaten, de voormalige Warschaupactlanden, de GOS-republieken en de Baltische landen werden lid. In de NASR werd overlegd over politieke en veiligheidszaken. Ook werden activiteiten ontplooid op het terrein van wetenschappelijke samenwerking, onderwijs en milieuvraagstukken.

Deze ontwikkelingen zorgden ervoor dat de veiligheidssituatie in Midden- en Oost-Europa drastisch veranderde. De NAVO hoefde zich niet langer voor te bereiden op de mogelijkheid van een grootschalig conflict met het Warschaupact. Het was noodzakelijk dat de NAVO zich aanpaste aan de veranderde omstandigheden.

Op de NAVO-bijeenkomst van regeringsleiders en staatshoofden in Rome in november 1991 werd het Strategisch Concept aanvaard. Hiermee werd een belangrijke aanzet gegeven tot de aanpassing van de NAVO. In het Strategisch Concept werd het blijvend belang van de NAVO als trans-Atlantisch samenwerkingsverband en gemeenschappelijke verdedigingsorganisatie onderstreept. Een nieuwe taak voor de NAVO was het 'projecteren van stabiliteit': de NAVO wilde de stabiliteit en vrede in heel Europa bevorderen, ook buiten haar verdragsgrenzen. Bovendien werd de militaire strategie van de NAVO aangepast. Het Bondgenootschap zou zich niet meer voorbereiden op een grootschalig militair treffen maar op (de gevolgen van) regionale conflicten. Hoewel de verstandhouding met Rusland niet meer vijandig was, moest de NAVO bij het handhaven van het strategisch evenwicht in Europa nog wel rekening houden met het militair vermogen van dit land. In het Strategisch Concept werd ook een kleinere rol toebedeeld aan kernwapens ter verdediging van het NAVO-grondgebied.

Tijdens de NAVO-top in Brussel in januari 1994 werd besloten de West-Europese Unie (WEU) aan te wijzen als de Europese pijler van de NAVO om een grotere Europese rol op veiligheidsgebied mogelijk te maken. Dit was de reden voor de aanvaarding van het Combined Joint Task Forces-concept. Een CJTF is een snel inzetbare, multinationale en uit meerdere krijgsmachtonderdelen bestaande eenheid, die pasklaar is gemaakt voor

11. De tijd van koning Beatrix

een specifieke militaire operatie. De daadwerkelijke militaire uitvoering van het CJTF-concept is overigens pas in 1996 begonnen.

Verder werd het initiatief gelanceerd om tot een verdere versterking van de samenwerking met Oost-Europa te komen: het Partnerschap voor Vrede. Dit is een samenwerkingsovereenkomst tussen de NAVO en een individuele Oost-Europese landen waarin nauw en op specifieke wensen en problemen gericht kan worden samengewerkt. Het Partnerschap voor Vrede richt zich op het ontwikkelen van de strijdkrachten van het deelnemende land, zodat deze beter kunnen samenwerken met de NAVO. Vooral ook probeert het Partnerschap voor Vrede de democratische controle op de strijdkrachten te vergroten en de openheid van defensiebegrotingen te bevorderen. De deelnemende landen beschouwen het Partnerschap voor Vrede als een aanloop tot een volwaardig lidmaatschap van de NAVO.

Begin jaren '90 gaf een aantal Midden- en Oost-Europese landen namelijk al aan dat zij lid wilden worden van het bondgenootschap. Volgens artikel 10 van het Verdrag van Washington kan elk land toetreden dat kan bijdragen aan de veiligheid van het Noord-Atlantisch gebied. Een obstakel vormde echter Rusland, dat fel tegen een eventuele uitbreiding gekant was. Om tegemoet te komen aan de bezwaren van Rusland heeft de NAVO een tweesporenbeleid ontwikkeld: uitbreiding van de NAVO moet vergezeld gaan van de verdieping van de relatie met Rusland. Bovendien heeft de NAVO verklaard geen onverhoedse stappen te zullen ondernemen.

Tijdens de topconferentie van staatshoofden en regeringsleiders op 8 en 9 juli 1997 werd een aantal belangrijke besluiten genomen. De opvallendste beslissing was de uitnodiging aan Tsjechië, Polen en Hongarije om in 1999 toe te treden tot de NAVO. Voorts werd besloten om de betrekkingen met de Partners voor de Vrede te intensiveren.

7. Joegoslavië valt uiteen

Tijdens de nasleep van de ontmanteling van Oostenrijk-Hongarije na de Eerste Wereldoorlog werd het Koninkrijk der Serviërs, Kroaten en Slovenen gevormd, met de Serviër Peter I als koning. De kiem voor latere conflicten werd meteen gelegd, omdat Servië voor een eenheidsstaat pleitte terwijl Kroatië meer zag in een federatie. Servië dreef haar zin door. Kroatië probeerde zich in 1928 los te maken nadat een belangrijke Kroaat in het parlement wordt doodgeschoten. Alexander, koning sinds 1921, reageerde door het parlement te ontbinden en een persoonlijke dictatuur in te stellen.

In 1929 werd de naam gewijzigd in Joegoslavië (= Zuid-Slavië). De Joegoslavische regering sloot zich in maart 1941 aan bij de Asmogendheden. De Serviërs verzetten zich hiertegen en wierpen de regering omver. Daarop viel Duitsland het land binnen. Na de capitulatie werd het verdeeld en kwam het deels onder Italiaans en Bulgaars bestuur. In oktober 1944 bevrijdden communistische partizanen, onder leiding van 'maarschalk' Tito, Belgrado, met hulp van Sovjetroepen. Een jaar later werden verkiezingen gehouden, met slechts één lijst. In 1946 werd de monarchie afgeschaft en de Federale Volksrepubliek Joegoslavië uitgeroepen, bestaande uit de zes deelrepublieken Servië, Kroatië, Slovenië, Bosnië-Herzegovina, Montenegro en Macedonië en twee autonome gebieden: Kosovo en Vojvodina.

In 1948 volgde een breuk met de Sovjet-Unie. Joegoslavië koos voor een onafhankelijke koers binnen het communisme.

In 1980 overleed Tito. Tegenstellingen tussen de verschillende nationaliteiten kwamen vanaf dat moment duidelijker aan de oppervlakte. Servië werd steeds dominanter, vooral na de opkomst van Slobodan Milosevic in Servië (vanaf 1987). Eind jaren '80

teisterde een diepe economische crisis de communistische wereld. In veel communistische landen werden regeringen omvergoorpen.

In Joegoslavië werd de autonomie van Kosovo en Vojvodina beëindigd. In april 1990 werden in de deelrepublieken vrije verkiezingen gehouden. In Slovenië en Kroatië, de welvarendste landsdelen, wonnen pro-onafhankelijkheidspartijen; in Servië en Montenegro wonnen de communistische partijen.

In juni 1991 verklaarden Slovenië en Kroatië zich onafhankelijk. Het federale leger, voornamelijk bestaande uit Serviërs, greep in. De strijd in Slovenië duurde slechts tien dagen, tegen Kroatië tot begin 1992. In beide gevallen verloor de federale overheid. Tegen de afscheiding van Macedonië, in september, werd geen actie ondernomen. Het was immers de armste deelrepubliek en het leger had de handen vol aan de oorlog tegen de Kroaten.

In februari 1992 koos een meerderheid van de kiezers in Bosnië-Herzegovina voor onafhankelijkheid. De Bosnische Serviërs, gesteund door Servië, kwamen daartegen in verzet. Tot 1995 woedde een verschrikkelijke oorlog tot eind 1995. Van de oorspronkelijke zes deelrepublieken waren alleen Servië en Montenegro overgebleven van het oorspronkelijke Joegoslavië.

In 1999 leidde de Servische onderdrukking van moslims in Kosovo tot vluchtelingenstromen. Diplomatieke druk baatte niet. De NAVO besloot (zonder mandaat van de Veiligheidsraad) tot militair ingrijpen. Aanvankelijk werden alleen militaire doelen gebombardeerd, maar na enkele weken ook burgerdoelen in Servië. Milosevic bond in en Kosovo werd door de Verenigde Naties onder internationaal bestuur geplaatst. In oktober 2000 trad Milosevic af na de verkiezingswinst van Vojislav Kostunica. Milosevic werd in juni 2001 overgedragen aan het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag.

In maart 2002 kwamen de Servische en Montenegrijnse regeringen overeen de federale republiek om te vormen tot een veel lossere unie. Een belangrijke clause in het door diplomatie van de Europese Unie bereikte akkoord is dat voor 2005 geen referenda gehouden mogen worden over onafhankelijkheid. Daar streeft het kleine Montenegro overigens wel naar. De federale en nationale parlementen stemden met het plan in en vanaf 4 februari 2003 heet het voormalige Joegoslavië Servië en Montenegro.

8. Srebrenica

In 1993 besloot het Nederlandse kabinet op eigen initiatief en zonder voorwaarden vooraf een Luchtmobiel Bataljon beschikbaar te stellen voor de UNPROFOR-missie in Bosnië. Dit gebeurde met brede steun vanuit politiek en media. Mede hierdoor kreeg Dutchbat de bestemming Srebrenica, een enclave die door andere landen werd geweigerd. Daarmee moest de vrede worden gehandhaafd in een 'veilig' gebied waar geen vrede was. 'Door de mogelijke risico's van het gedrag van strijdende partijen zo te veronachtzamen, hebben een brede kring van betrokkenen bij dit beleid, en in het bijzonder de voorvechters daarvan, een grote verantwoordelijkheid op zich geladen voor een ondoordachte en nagenoeg onuitvoerbare vredesmissie.' Tot deze conclusie kwam het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) in zijn in 2002 gepubliceerde onderzoek naar de gebeurtenissen vóór, tijdens en na de val van Srebrenica: 'Srebrenica, een 'veilig' gebied - Reconstructie, achtergronden, gevolgen en analyses van de val van een 'Safe Area.'

In november 1996 verleende de regering, met instemming van de Tweede Kamer, opdracht aan het NIOD tot deze studie. Volgens de analyse van het NIOD blijkt 'dat Dutchbat indertijd is uitgezonden op een missie met een zeer onhelder mandaat, naar een gebied omschreven als een 'safe area' zonder dat daarvan een duidelijke definitie

11. De tijd van koning Beatrix

bestond, om vrede te handhaven waar geen vrede was, zonder diepgaande informatie in te winnen bij de Canadese voorgangers in de enclave (Canbat), zonder adequaat te zijn opgeleid voor deze specifieke taak in die specifieke omstandigheden, nagenoeg verstoken van de middelen en de capaciteiten voor inlichtingenvergadering (intelligence) om de politieke en militaire intenties van de strijdende partijen te peilen, onder onvoldoende gefundeerd vertrouwen in de bereidheid om het luchtwapen in te zetten in geval van problemen en zonder een duidelijke vertrekstrategie.'

Dutchbat en de politieke en militaire leiding in Nederland hadden zich slecht voorbereid op wat hen in de enclave te wachten stond. Bij Canbat of Canadese overheid was niet of nauwelijks naar de ervaringen geïnformeerd. Verder kreeg de Militaire Inlichtingendienst onvoldoende middelen om inlichtingen te vergaren. Daardoor zijn veel minder waarnemingen gedaan dan technisch had gekund. De Verenigde Staten hadden in Bosnië de sterkste inlichtingenpositie. Nederland heeft verzuimd hiervan te profiteren. Zo heeft de top van de Landmacht herhaaldelijk een Amerikaans aanbod afgewezen om geavanceerde spionage-apparatuur de enclave in te smokkelen om de communicatie van de vijandige Bosnische legers af te luisteren.

Bij de Bosnisch-Servische aanval op de enclave in juli 1995 had Dutchbat vanuit militair perspectief weinig reden om op eigen initiatief een tegenaanval in te zetten, aldus het onderzoek, met name vanwege het beperkte mandaat van de VN. Vooral terughoudend met militaire middelen reageren, was de instructie. Koste wat kost moest de onpartijdigheid worden gehandhaafd. Inzet van militaire middelen mocht alleen als de eigen veiligheid van Dutchbatters in gevaar was en als er direct op hen werd geschoten, hetgeen het Bosnisch-Servische leger bewust vermeed.

De militaire machtsverhoudingen waren zodanig, dat Dutchbat (200 soldaten met lichte bewapening) bij een doelgericht gevecht zonder hulp van buiten kansloos was geweest tegen het Bosnisch-Servische leger. Door de 'afknijp-strategie' (de blokkadepolitiek van de Bosnische Serven) was Dutchbat uiteindelijk qua mankracht, bevoorradings- en moreel geen volwaardig opererend bataljon meer.

De vraag of een ander bataljon anders zou hebben kunnen handelen, is onmogelijk te beantwoorden. Het is denkbaar dat de commandant van het Bosnisch-Servische leger, generaal Mladic, zou zijn teruggeschrokken voor gewapend verzet uit vrees voor een negatieve reputatie van de Bosnische Serven vanwege eventuele slachtoffers bij UNPROFOR. Mladic's besluit om door te zetten tot Srebrenica en niet een klein deel maar de gehele enclave in te nemen, werd vooral ingegeven door het uitblijven van tegenstand van enige betekenis, zowel van moslimmilitairen als van de VN. Dit geeft aan dat zulke overwegingen bij het Bosnisch-Servische leger een rol speelden. Omdat eigenmachtig ingaan van Dutchbat tegen de geldende bevelslijn niet in de rede lag, had het initiatief daartoe van de VN moeten komen.

De verwachting bij Dutchbat dat er in de ochtend van de 11^e juli hulp van buiten zou komen in de vorm van massale luchtaanvallen was een misvatting. De leiding van UNPROFOR had airstrikes al volstrekt uitgesloten, maar was ook zeer terughoudend ten aanzien van lichtere luchtsteun in de vorm van close air support. Hiermee verdween iedere illusie van Dutchbat en werd de enclave een gemakkelijke prooi voor het Bosnisch-Servische leger. De veronderstelling van een geheime deal tussen de Franse VN-commandant Janvier en generaal Mladic om Dutchbat de gevraagde luchtsteun te onthouden in ruil voor eerder vrijgelaten Franse gijzelaars, onderschrijft het NIODrapport niet. Ook zonder zo'n deal kon Mladic begrijpen dat inzet van het luchtwapen door de VN buitengewoon riskant was zolang er nog grondtroepen in de enclave waren.

Het tragische dieptepunt van de val van Srebrenica was de massamoord op duizenden moslimmannen door Bosnisch-Servische eenheden. Een groot deel van de vermoorde mannen bestond uit militairen van het Bosnische Moslimleger die in de nacht van 11 op 12 juli met een deel van de mannelijke bevolking een uitbraakpoging naar Tuzla ondernamen. Het besluit uit te breken en dus van verdere weerstand af te zien werd geheel buiten de VN en UNPROFOR om genomen. Deze uitbraak was dus een volledige verrassing, die het Bosnisch-Servische leger heel slecht uitkwam. Tezamen met de reeds bestaande haat, wraakgevoelens en de wens tot etnische zuivering was ze een van de factoren die de Bosnische Serven ertoe bracht hard af te rekenen met de moslimbevolking van de enclave. Het mondde uit in een georganiseerde massamoord, maar de bewering dat deze zich onder de ogen van Dutchbat afspeelde, noemt het NIOD-rapport onjuist.

De dagen na de val van de enclave zijn de inspanningen van Dutchbat erop gericht geweest om een dreigende humanitaire ramp in Potocari te voorkomen. Daartoe werd, zij het tegen wil en dank, meegewerkt aan de evacuatie van tienduizenden burgervluchtelingen. Hoewel die vluchtelingen ook zelf vurig wensten te vertrekken, betekende dit onder de gegeven omstandigheden feitelijk assistentie bij etnische zuivering.

De bataljonsleiding besefte dat het lot van de mannen, die werden gescheiden van vrouwen en kinderen, onzeker was, maar niet dat het zou uitlopen op een massamoord op deze en vele andere mannen die tijdens hun vlucht naar Tuzla in handen van de Bosnische Serven vielen. In Potocari (in de omgeving van Dutchbat) zijn tijdens een wraakoefening minstens 100 mannen ter plekke omgebracht. Er is hier veel méér gebeurd dan door Dutchbatters werd waargenomen. Maar van wat ze wel zagen is in die dagen niet alles gemeld. De top van de Koninklijke Landmacht heeft, vanaf de eerste berichten van vluchtelingen in Tuzla over grootscheepse schending van mensenrechten en de mogelijkheid van waarneming daarvan door Dutchbat ver van zich geschoven. Dit gebeurde uit onzekerheid over wat er was gebeurd. Bovendien wilde men het imago van Dutchbat en de landmacht te beschermen. Deze houding heeft ook de latere debriefingsprocessen bepaald. Het NIOD-onderzoek concludeert 'dat de landmachttop een welbewuste poging heeft gedaan om, tegen de wil van de minister in, de informatiestroom beperkt te houden en waar mogelijk onwelgevallige onderwerpen uit de weg te gaan.'

9. De aanslag op de Twin Towers

In de ochtend van dinsdag 11 september 2001 werden vier passagiersvliegtuigen geïdentificeerd met als doel vier afzonderlijke doelwitten aan te vallen. Twee vliegtuigen boorden zich in de Twin Towers van het World Trade Center in Lower Manhattan in New York.

De eerste inslag vond plaats om 8:46 uur waarbij de noordzijde van de North Tower van het World Trade Center (WTC 1) werd geraakt. De 92 passagiers, inclusief de kapers, kwamen daarbij om het leven.

Een kwartier na de eerste inslag boorde United Airlines-vlucht 175 zich om 9:03 uur, komende vanuit het zuidwesten, in de zuidzijde van de South Tower van het World Trade Center (WTC 2). Bij de inslag vonden 65 mensen de dood, inclusief de vijf kapers. Het vliegtuig raakte de zuidelijke façade in de rechterhoek, waardoor ook de oostelijke façade gepenetreerd werd en rampspoedig belast werd. Het speciale liftstelsel van de Twin Towers, uitgerust met "skylobbies", werd in beide gebouwen verwoest en ter hoogte van de inslagzone was slechts een trappenhuis in het westen van de South Tower nog toegankelijk. Men kon de North Tower dus niet meer verlaten

11. De tijd van koning Beatrix

indien men zich in of boven de inslagzone bevond, maar ook aan de andere zijden van de South Tower kon men het gebouw niet meer verlaten. 18 mensen slaagden er in de South Tower te verlaten via het beschikbare trappenhuis, terwijl velen niet op de hoogte waren dat het trappenhuis nog operationeel was. In de North Tower verspreidde het vuur zich later tot het driesterrenrestaurant Windows on the World, waar men stierf door verstikking vanwege rookinademing.

Blussen van de branden was niet mogelijk vanwege de hoogte en de sprinkler-installaties, geplaatst in 1981, werkten niet goed. De gebouwen werden ontworpen om enorme statische last te doorstaan, maar ze boden weinig weerstand tegen het gedeelte boven de beschadiging.

Bij de instortingen vielen 2.753 burgerlijke slachtoffers. De instortingen veroorzaakten enorme stofwolken die Manhattan dagenlang bedekten. Voorts kwam 400 ton asbest uit de torens vrij vanuit afgebroken afvoerleidingen. Als gevolg van die vrijgekomen giftige stof stierf een aanzienlijk aantal slachtoffers en hulpverleners jaren later aan asbestkanker.

Al 19 jaar lang wordt op de World Trade Center site een nieuw complex opgetrokken ter vervanging van de verwoeste gebouwen. Het One World Trade Center, het hoofdgebouw van het nieuwe complex, werd ingehuldigd op 3 november 2014.

De voltooiing van het nieuwe complex wordt ten vroegste verwacht in 2022, na de bouw van het Two World Trade Center.

De aanslag op de Twin Towers is weliswaar een grote, spectaculaire aanslag, het is niet het beginpunt van islamitische terreur tegen Amerikaanse doelen – hoewel tot dan toe die doelen zich meestal buiten de Verenigde Staten bevonden. Zo waren er in 1998 zware aanslagen op Amerikaanse ambassades in Kenia en Tanzania. In 2000 was er een aanslag op een Amerikaans marineschip, de USS Cole, in een haven in Jemen.

Op 20 september houdt de Amerikaanse president Bush een toespraak waarin hij de wereld in twee kampen indeelt. 'Wie niet voor ons is, is tegen ons.'

Bush zet de Taliban onder druk. De Taliban zijn aan de macht in Afghanistan en zij bieden onderdak aan het al-Qaida van Osama bin Laden, dat verantwoordelijk wordt gehouden voor de aanslagen.

De Taliban luisteren niet naar Bush. Amerika gaat over tot daden. In de oorlog tegen terreur is de Amerikaanse aanval op de Taliban de eerste zet. Die aanval begint op 7 oktober 2001.

In oktober 2001 treedt in de Verenigde Staten een nieuwe wet in werking die de inlichtingendiensten meer en ruimere bevoegdheden geeft: de 'Patriot act'. Een andere maatregel die na 9/11 genomen wordt, is het openen van een speciale terreurevenement op Guantanamo Bay in Cuba. Dat gebeurt in januari 2002. Op Guantanamo Bay worden honderden van terreur verdachte gevangenen vastgehouden, buiten de Amerikaanse wet om.

Antwoorden Verwerking

Basis

- a. Nigeria: vluchteling.
 - b. Indonesië: hoorde vroeger bij Nederland.
 - c. Turkije: gastarbeiders.
- a. PSP, CPN, PPR, GPV, VVD, PVDA.
 - b. PVDA – Partij van de Arbeid.
PVV – Partij voor de Vrijheid.

- D66 – Democraten 66.
VVD – Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.
- d. SGP - Staatkundig Gereformeerde Partij.
CU – Christen Unie.
CDA – Christen Democratisch Appél.
- e. Omdat de Bijbel / het christen-zijn voor hen belangrijk is.
3. a. Derde horizontale rij, nummer 4.
b. Vanaf 2002.
c. Verdrag van Maastricht, 1992.
d. 1. Nederland: gulden 3. België: frank
2. Duitsland: mark 4. Frankrijk: franc
e. Tweede horizontale lijn, nummer 2.
1e rij: Oostenrijk – België – Cyprus – Duitsland.
2e rij: Estland – Spanje – Finland – Frankrijk.
3e rij: Griekenland – Ierland – Italië – Luxemburg.
4. a. Koude Oorlog.
b. Het IJzeren Gordijn.
c. West-Duitsland en Oost-Duitsland werden samen weer Duitsland.
d. Tsjechoslowakije: Tsjechië en Slowakije.
Joegoslavië: Slovenië, Kroatië, Bosnië, Herzegovina, Servië, Kosovo.
Sovjet-Unie: Wit-Rusland, Estland, Letland, Litouwen, Moldavië, Rusland, Oekraïne (en nog meer – dit is een willekeurige selectie).
5. a. Tekst 1: Kom Over en Help.
Tekst 2: Stichting de Ondergrondse Kerk.
Tekst 3: Woord en Daad.

Extra

1. a. Willem I (eedsaflegging in 1814).
b. Willem II (1840).
c. Willem II (1848).
d. Koningin Wilhelmina (1898).
e. Koningin Juliana (1948).
f. Koningin Beatrix (1980).
g. Koning Willem-Alexander (2013).
2. De opname is te vinden op <https://www.youtube.com/watch?v=tzAygpeoyks>.
Het fragment over Koninginnedag is te horen vanaf 8.30 - 9.50.
a. Dat is de verjaardag van haar moeder koningin Juliana. Ze deed het uit respect voor haar moeder.
b. Op 31 augustus, de verjaardag van koningin Wilhelmina.
c. Het lied begint vanaf 16.45.
d. Couplet 1 en 2.
e. De dichter belijdt: Laat mij niet zelf beslissen over de toekomst. Wat er ook gebeurt, God doet het goed. Hij weet het best wat goed is voor mij. (couplet 3).
f. De derde bede: Uw wil geschiede, gelijk in de hemel, also ook op de aarde.
g. Het gaat over de toekomst. De koningin stond aan het begin van een nieuwe, onbekende fase in haar leven.
3. a. Staatkundig Gereformeerde Partij.

11. De tijd van koning Beatrix

- b. Het doden van ongebooren kinderen.
 - c. Dat de abortuswet wordt afgeschaft en abortus verboden wordt.
 - d. Zesde gebod: Gij zult niet doodslaan.
 - e. 24 weken.
- 4.
- a. PMD: Plastic verpakkingen, Metalen verpakkingen (blik) en Drankpakken.
 - b. GFT: Groente-, Fruit- en Tuinafval.
 - c. Klein chemisch afval (KCA-afval): batterijen.
Glas: flessen.
Oud papier en karton: kranten.
Textiel: kleding.
 - d. Het milieu is eigenlijk de schepping. Een christen moet goed zorgen voor wat God heeft geschapen. Hij is er rentmeester over.
- 5.
- a. 1. Frankrijk. 2. Finland. 3. Griekenland. 4. Oostenrijk.
 - b. Denemarken.
- 6.
- a. Brandenburger Tor (Tor betekent 'poort'). Berlijn was vroeger een stad in Brandenburg.
 - b. Berlijn (in de tijd van de Koude Oorlog: Oost-Berlijn).
 - c. ter herinnering aan de bezetting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in 1787 door een Pruisisch leger van 20.000 man.
 - d. IJzeren Gordijn.
 - e. 1989.
 - f. Eigen antwoord.